

Καίτοι γ' ἡμῖν οὐ τοῦτο πρόσεστι τάγαθὸν μόνον, δτι πολλαπλασίονα τὴν ἔκείνου βοπήν τε καὶ συμμαχίαν τὸ ἀπὸ τοῦδ' ἔξομεν τοῦ Θεοῦ παραστάντος καὶ μετὰ πολλῆς ἀπανθ' ἡμῖν ἐσομένου τῆς περιουσίας, ἢ καὶ παρών, ἀλλὰ καὶ σκοποῦσιν οὐδέν, δτι καὶ δξιον θρήνου φανήσεται τῶν ἔκείνου. οὔτε γάρ 5 ίσα ἀντ' ίσων, οὐδ' ὀλίγῳ τινὶ κρείττω χειρόνων ἥλλάξατο, εἴπερ τὰ μὲν ἀγαθὰ μόνως καὶ παντὸς ἀμιγῆ τοῦ λυποῦντος, τὰ δὲ σχεδὸν ἄκρατα καὶ μόνως ἀπαντα τάναντία· οὐθ' ὅν ἥλπίζομέν τε καὶ ἐδεδίαμεν, οὐδὲν ἀπέβη καινότερον. σύνισμεν γάρ ἑαυτοῖς οὐθ' ἐν οὖσιν οὗτ' ἐς ἀεὶ ἐσομένοις, μᾶλλον M 55 δ' οὐδὲ καθαροῖς οὖσιν, ἀλλὰ τοσοῦτον λειπομένοις τοῦ εἶναι, δσον καὶ τοῦ 10 ἐν εἶναι διέσταμεν, ταύτη τοι μηδὲ μένειν ἡμῖν ἐπὶ ταύτου μηδ' ἐν ἀκαρεῖ τὰ παρόντα, ἀλλ' ἐπιρρεῖν τε καὶ ἀπορρεῖν ὁσημέραι, γενέσεών τέ τινων καὶ φθορῶν ἐπαλλήλων ἡμῖν ίουσῶν, καὶ οὐδέποτε τὸν αὐτὸν, ἀλλ' ἄλλοτε ἄλλοιον τὸν ἀνθρωπὸν ποιουσῶν, ὡς τὸν αὐτὸν θνήσκειν ἐκάστης ἡμέρας τὸν τελευταῖον ὑπομιμησκόμενον θάνατον. ὅν τι τίς ἐν δεινῷ θέμενος οὐκ ἀν ἀμάρτοι 15 τοῦ πρέποντος τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα δυσχεραίνων, καὶ ἀ οὐκ ἔνεστιν ἄλλως γενέσθαι;

Τούτοις γοῦν καὶ αὐτὸς τὸν ἐμαυτοῦ λογισμὸν κατεπάδων, κουφίζων τὸ πάθος καὶ μετριωτέραν τὴν ἀλγηδόνα καθίστημι· καὶ τὴν ὑπερβολὴν κολάζω τῆς ἀθυμίας ἐπιτιμῶν τῷ παθητικῷ τῆς ψυχῆς. σὺ δ', ἀνθρωπε τοῦ Θεοῦ, 20 τῆς ἔκείνου πολιτείας εἰκὼν ἀκριβής, ἀγαλμα συγκροτημένον πᾶσι καλοῖς ὅν καὶ φρονήσεως δρος, μέτρα τε καὶ καιροὺς πένθους εἰδώς, εἴση μέν, τίνων ὑπεροπτέον καὶ ὅν ὀλίγον ποιεῖσθαι δεῖ λόγους ἀπολομένων, τίνων δὲ ἀνθεκτέον. πιθανωτέροις τε τούτων καὶ πλείοσι χρήσῃ κατὰ τοῦ πάθους ἡμᾶς τε παραμυθούμενος καὶ σκυτόν, δ καὶ πολλοῖς ἄλλοις γενόμενος τούτων ὑφηγητής, 25 πολλὰ μὲν ἐκ τῶν γραφῶν, πολλὰ δ' ἐκ τῶν ἐκάστοτε γινομένων, πλείω δ' ἀπὸ σαυτοῦ φάρμακα τοῖς πάσχουσιν ἐπιπλάττων καὶ καταστέλλων οἰδαίνουσαν αὐτοῖς τὴν ψυχὴν καὶ τῷ ταύτης λογιζομένῳ συλλαμβανόμενος· οὐ μόνον δέ· ἀλλὰ καὶ τὰ πάντα γινόμενος ἡμῖν ἀντ' ἔκείνου, καὶ ταῖς εἰς τὸ θεῖον λιταῖς βελτιῶν καὶ γράμμασιν εὑφραίνων ἀπόντας, τίνος οὐ μᾶλλον τοῦτο δυνάμενος.

10. <Βησσαρίων>

Νομοφύλακι τῷ Εὐγενικῷ.

M 55

'Ημεῖς μὲν ὠόμεθα σῶν μέν σοι τὸν οἶκον εἶναι καὶ κακῶν ἀπαθῆ, εὐθυμίᾳ M 55^v δέ σε συνεῖναι τοῖς τοῦ βίου τερπνοῖς ἐφηδόμενον καὶ ὡς οὐκ ἀν παροψόμενον

2 τοῦ Θεοῦ scripsi τῷ Θεῷ M | 22 ἀπολομένων scripsi ἀπολλομένων M | 33 παροψόμενον scripsi παροψομένου M

Ep. 10. Adressat ist der bekannte Johannes Eugenikos, der Bruder des Markos Eugenikos. Bessarion hatte aus Konstantinopel erfahren, daß seine Kinder gestorben seien. Mit diesem Brief spricht er ihm deswegen Trost zu.

Die Antwort des Johannes Eugenikos findet sich unter dessen Briefen bei E. Legrand, Cent-dix lettres grecques de F. Filelfe. Paris 1892, p. 293 nach dem Cod. Paris.

Mohler, Kardinal Bessarion. III.

E. Δ. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

E. Δ. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τά γ' ἐς τοὺς ἐπιτηδείους καὶ φίλους εἰκότα. ἀμα τε προσειρήκαμεν τοὺς ἐκ τῆς μεγάλης πόλεως ἥκοντας ώς ἡμᾶς καὶ τὰς σὰς ἀπητοῦμεν ἐπιστολὰς ὅσπερ ἄλλο τι τῶν ἐκεῖθεν τοῦ παντὸς ἀξιον δῶρον. ἐπεὶ δ' οὐχ οἶοι τε ἡμεν εύρεῖν, — πῶς γάρ τά γε οὐκ ὄντα; — δέδηγμαι μὲν τὴν καρδίαν ὑποπτεύων σου τὴν σιγήν. ἔρευνῶντι δὲ τὴν αἰτίαν οὐδεὶς εἶχεν, δτι καὶ φράσας ἀπαλλάξει 5 τῆς ἀπορίας, ἔως ὑπ' αὐτῶν σοι τῶν πολιτῶν καὶ μάλιστά σε εἰδότων τὴν τε αἰτίαν δεδίδαγμαι πολλῷ πικροτέραν τῆς ὑποπτευομένης. καὶ τὰς δεινὰς ἐπυθόμην ἀγγελίας ἐκείνας, ώς τεθναίη μὲν σοι τὰ φίλτατα, ἀποβάλλοις δὲ τὴν συναυλίαν τῶν τέκνων, τέκνων ἐχείνων, & καν πολέμιος μὴ θρηνήσας ἥδεσθη, καν ἔχθρος τις ἡλέησεν ἀσπόνδως, καν ἀπαξίδων τις τοῦ τεκόντος 10 ἐμιμήσατο τὴν στοργήν. ἔγώ μὲν οὖν καὶ τότε εὔθυνς πικρὸν ἀφῆκα τῶν ὁφθαλμῶν δάκρυον. ἡσαν γάρ οἱ καὶ ἡμῖν ἡλικίαν τε τῶν παίδων ἐκείνην ἀπήγγειλαν καὶ μελῶν συμμετρίαν καὶ κάλλος, καὶ ως ἀπὸ τῆς τοῦ βίου πρώτης εὔθυνς 15 ἀνθης ἐδίδου τεκμαίρεσθαι τὴν ἐσομένην κατάστασιν. καὶ νῦν μετὰ τῶν ἵσων ταῦτα σοι γράφω δακρύων, τὴν τῆς σῆς ψυχῆς λογιζόμενος ἀθυμίαν, καὶ 20 δσαπερ είκός σε δειχθῆναι προπέμψαντα τῷ τάφῳ τὰ φίλτατα, πρὶν ἡ καθαρῶς ἐπὶ ταῖς πρώταις τῆς φύσεως ἡσθῆναι γοναῖς. καίτοι σὺ γε καὶ πενθεῖν οἴδας τῇ φύσει δῆπουθεν χαριζόμενος καὶ φιλοσοφεῖν ἐπίστασαι· τό τε μέτρον ἀριστον ἐπαινεῖς πανταχοῦ· καὶ τὰς ἀρετὰς ἡδρασμένας ἐπὶ τοῦ μέσου δεδι- 25 δαγμένος, τῶν παρ' ἕκάτερα κακιῶν ἵσον ἀπέχεις τὴν βασιλικὴν βαδίζων, δ 20 λέγεται.

Τόν τε θάνατον τοῖς μὲν μοχθηροῖς λύσιν κακίας, τοῖς δὲ ἐναρέτως βιοῦσι καὶ παίδων, οἷς οὐ λογίζεται πονηρία, ζωῆς ἀρραβῶνα μηδέποτε ἐπι- λειπούσης εἰδώς, θρηνήσεις μὲν ἐπὶ τοῖς ἀπελθοῦσιν, δσον εἰκός, τὴν διάζευξιν δυσχεραίνων. αὐτὸς δὲ παραμυθῆσῃ σαυτόν, ὁ καὶ πολλοῖς ἄλλοις πολλὰ πολλά- 25 κις συνεισενεγκῶν παραμυθίας τὰ φάρμακα. τῇ μὲν γάρ ἐνταῦθα ζωῇ τὸν βίον M 56 ἀντιθήσεις ἐκεῖνον, πόσῳ τούτου μακαριώτερον δντα· τῷ δὲ ἀρπασθῆναι πρὸ ὥρας τὸ τὰ λυποῦντα τοῦ βίου διαφυγεῖν· τοιαῦτα δὲ τούτου τὰ πλείω, ἵνα μὴ λέγω τὰ πάντα· τῷ δὲ μὴ τοὺς πατέρας αὐτοῖς ἐφησθῆναι κατ' εὐχὰς ἀποβεβηκόσι τε καὶ ἐλπίδας καὶ παίδων γενομένοις πατράσι τὸ μηδὲ λύπης τε 30 καὶ πικρίας ἐμφορηθῆναι, ἀναξίοις τῶν γεννησαμένων ὑπάρξασιν· οὐδὲν γάρ οὐδὲ τοῦτο ἀδύνατον. εἰ δὲ ὁ χωρισμός σε λυπεῖ καὶ τὸ μηκέτι πατέρα τούτων

gr. 2075, und nochmals bei Sp. Lampros, Πελοποννησιακά καὶ Παλαιολογικά. 'Ἐν 'Αθήναις. I (1923) p. 164. Eugeniko schrieb: «Mit wel hem Trost Du, teures Haupt, mich nach soviel Kummernis erquicktest, äbst sich nicht schildern. Wie süßen Tau hast Du es auf meine trostlose Seele ausgegossen. Es war Deine aufrichtige Liebe, aber auch Dein wohlmeinender Rat und nicht zuletzt die Anmut und Kunst Deines Schreibens.» — Daß Eugenikos auf den vor iegenden Brief Bessarions Bezug nimmt, besagt der Satz: . . . μᾶλλον δὲ πρὸ ἡμῶν φίλων Θεοῦ φυλαγθῆναι καὶ ξτι περιλειπόμενα τῶν παίδων καὶ αὐξηθῆναι κατὰ τὴν ἀποδοχὴν αὐτοῦ. Außer dem offensichtlich sp. ter gemachten Zusatz πρὸ τοῦ λατινισμοῦ in der Überschrift bietet auch Eugenikos' Brief keine nähere Datierung.

Überliefert ist der bisher noch ungedruckte Brief Bessarions: Venedig, Cod. Marc. gr. 533, fol. 55—56 (= M).

κληθήσεσθαι, μνησθῆναι σε δεῖ, ὡς οὐ μᾶλλον, ὃν ἀφηρέθης, λυπεῖσθαι χρεών, ἢ ὃν ἔχεις εὐφραίνεσθαι, τῷ παρασχόντι Θεῷ χάριν ὅμολογοῦντα. τὰ ἑαυτοῦ γάρ, οὐ τῶν ἡμετέρων οὐδὲν ἀπέλαβεν ὁ δεσπότης. πῶς γάρ; οἵς γε καὶ αὐτὸς τὸ ζῆν ἔξ ἔκεινου. εἰ δὲ καὶ τῶν ἀφηρημένων ἀντιδοῦναι πολλαπλα-
5 σίω δυνατὸς ὁ Θεός, καὶ μάλισθ' ὅσοι μὴ μέμνηνται μικροψύχως τῶν οἰχο-
μένων μηδ' ὡς οὐκέτ' ὄντα θρηνοῦσιν, ἵκανὸν καὶ τοῦτο ταῖς ψυχαῖς παρ-
μύθιον. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ταύτη.

Περὶ δὲ σοῦ πολλὰ καὶ καλὰ τῶν ἡκόντων αὐτόθι Πελοποννησίων εἰπόν-
των καὶ ψήφοις ἀπάσαις τὰ βελτίω ψηφισαμένων, πάνυ γε ἥσθην. τήν τε
10 γάρ σὴν εὔδοκίμησιν οὐκ ἐλάττω τῆς ἡμετέρας εἰς ἥδονῆς λόγον ὁ τῆς φιλίας
νόμος ἡγεῖσθαι βιάζεται. τοῖς τε περὶ σοῦ ψηφισαμένοις τὰ ὄντα συγχαίρομεν
φίλοις τε οὖσι. καίτοι σοῦ στερομένους καὶ τῆς σῆς οὐσίας ἀγαπᾶν, οἵς
ἔτεροι συνόντες σοι χαίρουσι, σκιάν ἐστιν ἥδονῆς διώκειν καὶ εἴδωλον τῆς
ἀληθοῦς ἀμελοῦντας. ἀλλ' ὅμως τούτου γε στερομένους τὰ νῦν τῇ τῶν περι-
15 ἵσταμένων πραγμάτων ἡμᾶς τυραννίδι, τοῖς γε δευτέροις εὐφραίνοις, ταῖς
ἀγαθαῖς περὶ σαυτοῦ φήμαις, μέχρις ἂν καὶ αὐτοὶ καθαρώτερον τῶν σῶν
καλῶν ἀπολαύσαμεν.

11. <Βησσαρίων>

M 56

Ματθαίω καὶ Ἰσιδώρῳ τοῖς Ἱερομονάχοις.

20 Εἴ που πολὺ μὲν ὑμῖν πένθος, πολλὰ δὲ ἐπέρρευσε τὰ δεινά, μᾶλλον δὲ οὐχ
ὑμῖν μόνον καὶ ὅσοι τῆς αὐτῆς ὑμῖν πόλεως, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις,
ὅσοι γῆς οἰκοῦμεν ὀπηδήποτε ἄλλος ἐν ἄλλῃ γενόμενοι. ζῶντι δὲ ἔκείνῳ
τῷ μακαρίτῃ πατρὶ συνεμίξαμεν εἰς λόγους ἐλθόντες, τὰ τε ἄλλα καὶ τῆς ἀρετῆς
αὐτοῦ καὶ σοφίας τῆς ἐν ἔργοις καὶ λόγοις ὀνάμενοι. δες γάρ δὴ περιών κοινὸν M 56^v
25 ήν ἀγαθὸν καὶ μεγάλη τις εὐφροσύνης καὶ μόνον ὀρῶσιν εἰς αὐτόν.
πῶς οὗτος οἰχόμενος ἔξ ἡμῶν οὐ βλάβης μὲν ἔσται καὶ ζημίας αἰτίᾳ μεγάλης,
πένθους δὲ ἀφορμὴ καὶ δακρύων — ἀφελόμενος ἡμῶν ἑαυτόν; ὅσοι μὲν γάρ
ἀδελφὸν ἢ πατέρα θρηνοῦσιν οἰχόμενον ἢ τινα τῶν ἐταίρων τε καὶ ἡλίκων,
οὕτοις ἑαυτοὺς οὗτοι λελήθασιν ἐνός τινος τῶν καλῶν πάντως στερόμενοι.
30 οἱ τε παραμυθούμενοι ῥᾶστα πείθοιεν ἀν καθ' ἐνὸς στρατεύμενοι τοῦ λυποῦν-
τος. ἀν δέ τις τούτων ἀπάντων ἀθρόον αἰσθηται γυμνωθείς, τοῦτο δὴ τὸ
ἡμέτερον. καιρίαν μὲν ὡς οὐχ ἔτερος τόν γε τοιοῦτον ἀνάγκη πληγῆναι· οὐκ
ἀνασχετὰ δὲ οἰομένῳ παθεῖν οὐκ ἀν τις ῥαδίως ἐπιτιμήσαι. καίτοι γ' ἡμῖν,
τίνος μὲν οὐ πατρὸς μᾶλλον εύνοει καὶ ἐρρύθμιζε καὶ ὑπετίθετο τὰ συνο-
35 σοντα, καὶ ταῖς εἰς τὸ θεῖον λιταῖς καὶ διδασκαλίαις ὁ γενναῖος συλλαμβάνων

20 Εἴ που] που M | ἐπέρρευσε] ἐπέρρευσε M

Ep. 11. Der Brief bezieht sich wie Ep. 9 auf den Tod von Bessarions früherem Lehrer, des Erzbischofs von Selymbria. Die Hieromonachoi Matthaios und Isidoros waren Mitschüler Bessarions. Das Schreiben würdigt die Persönlichkeit des Verstorbenen. Trostgründe findet der Verfasser in der Hl. Schrift, aber auch bei Euripides.

Überliefert ist der bisher noch ungedruckte Brief: Venedig, Cod. Marc. gr. 533, fol. 56—57 v (= M).

έκεινος; τίνα δ' ὅρον φιλίας οὐ κατόπιν ἀφῆκε, τὴν ψυχὴν ὑπὲρ ἡμῶν δεῆσαι προέμενος ἀν ἔτοιμότατα; τίνος δ' ἀδελφοῦ στοργὴν οὐκ ἀπέκρυψεν εὔνου τῇ περὶ ἡμῶν ἀγάπῃ τε καὶ φιλίᾳ; οὕτω μετὰ πολλοῦ μὲν ἡμῖν τοῦ περιόντος ἦν ἄπαντα ταῦτα. οὐκ ἔλιπε δὲ στοργῆς εἶδος οὐδὲν οὐδ' εύνοίας, ὃ μὴ διετέλει δεξιούμενος ἄπαντας. ἀλλ' ὁ κοινὸς αὐτὸν οἱ μοι συσχών ἀρτι θάνατος 5 ἀθρόον ἡμᾶς πάντων ἐγύμνωσεν, ἐνὶ τούτῳ θλίψεων ἡμῖν ἐσμὸν συμφορήσας καὶ ποικίλην τῶν ψυχῶν καταχεάμενος θεμυμίαν.

'Αλλ' ὡς τίς ἡμῖν ἐβάσκηνε τῶν καλῶν δαίμων; τίς τὸν τοσοῦτον ἐπιβουλεύεσθαι ἔξεχένωσε πλοῦτον; τίς ἀγέτρεψε τὸν θησαυρὸν καὶ ἐσκέδασεν; εἴμαρτό μοι καὶ τὸν σὸν ἄρα θάνατον πρὸς ἄλλων καλῶν γενναίων ἵδεῖν, 10 ἀνθρωπε τοῦ Θεοῦ, κανῶν ἀρετῆς, μιμητὰ Θεοῦ καὶ τῶν θείων, εἰκὼν τάγαθοῦ καὶ τύπος ἀκριβῆς τῶν ἀρίστων· μᾶλλον δ' ἐν ὑπερορίᾳ πυθέσθαι, μηδὲ ῥημάτων σου τῶν ὑστάτων ἡξιωμένον, μηδ' εὐλογίας τυχόντα τῆς ἔξ ὁσίου καὶ εὐχῶν τῶν πολλὰ δυναμένων, ὥστ' ἐπ' ἐμαυτοῦ μὲν πενθεῖν ἀναγκάζεσθαι καὶ δακρύοις ἐκτήκεσθαι, τοῖς δὲ κατ' ἔχνος ἐπομένοις σοι 15 τέκνοις, ἐμοὶ δὲ πατράσιν, λόγους συλλέγειν παραμυθίας καὶ ἐπαντλεῖν αὐτοῖς οἰδαίνουσαν τῇ συμφορῇ τὴν ψυχὴν καὶ καταστέλλειν τὸ πάθος, οὓς ἄλλον σαυτὸν ἀντικρυσ ἡμῖν καταλελοιπώς καὶ τῷ βίῳ πάνθ' ἡμῖν ἐσομένους δσαπερ σύ, σὲ μορφωθέντας καὶ τὸν Χριστὸν καὶ τὸ κείνου ταῖς σαῖς τέχναις εἶδος ἐντετηκώς φέροντας. δσα γ' ἐλύπησας μεταστάς, τί τίς ἀν λέγοι;

M 57   Καίτοι γ', ὡς ἀνδρες Ἱεροὶ καὶ σεβάσμιοι, οὐκ οἴδα, πρότερον ὑμῖν ἐμὲ μᾶλλον, ἣ ὑμᾶς ἐμοὶ δεῖν ἐπιπλάττειν. κρινεῖτε τὰ φάρμακα· λύπης μὲν γάρ εἶνεκα καὶ ζημίας καὶ τοῦ τὴν ψυχὴν σφόδρα δειχθῆναι καὶ δέξασθαι γε καιρίαν οὐδ' αὐτοὶ φαίητ' ἀν ἔλαττον ἐμὲ σχεῖν, κοινοῦ πατρὸς καὶ κοινῆς ὠφελείας ὄντος ἔκεινου τοῦ θαυμαστοῦ, ἐμοῦ τε τῶν ἄλλων αὐτοῦ τέκνων 25 δσα γε τὰ πρὸς τὴν ἐς αὐτὸν πίστιν καὶ εὔνοιαν οὐδὲν διαφέροντος, ἣ δσον οὐχ ὑπὸ μίαν ἐνεμόμεθα μάνδραν, τοῦ αὐτοῦ ποιμένος ὅμως ἐπιστατοῦντος, ταύτῳ τε καλαύροπι νουθετούμενοι καὶ τῇ αὐτῇ κηλούμενοι σύριγγι· παιδεύσεως δὲ καὶ ψυχῆς γενναιότητος καὶ τοῦ διαφέρειν εἰδέναι γενναίως τὰ ἐπιόντα καὶ νουθετεῖν ἄλλους, τίς οὕτω μαινόμενος, ὡς μὴ τῶν πρωτείων 30 ὑμῖν ἐτοίμως παραχωρεῖν;

Εἰ δὴ ταύτο μὲν ἡμῖν πάθος, ὑμῶν δὲ τὸ φέρειν δύνασθαι καὶ διδάσκειν, ὑμεῖς ἀν εἴητε δίκαιοι τὸν ὑπὲρ τούτου λόγον ἀναλαβόμενοι ἡμᾶς τε παραμυθεῖσθαι καὶ ἔαυτούς, οὐ λέγοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις πολλῷ πρότερον ὑφηγούμενοι. δσ μόνος πιθανώτατος τρόπος διδασκαλίας καὶ τὰ 35 πλεῖστα δυναμένη παράκλησις. τὸ τε γάρ μηδὲν φανῆναι κενὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον, μήτε τι γεγονέναι, δ μὴ γενήσεται, καὶ μὴ γενήσεσθαι, δ μὴ γεγένηται, τὰ Σολομώντεια δὴ ταῦτα φιλοσοφήματα συλλήψεται τῆς διδασκαλίας ὑμῖν καὶ πείσει τοὺς ἄλλους μακροθυμεῖν, ὡς οὐκ αὐτοὺς οὐ πρώτους, οὐ μόνους ἀποβαλομένους θανάτῳ τὸν πατέρα τε καὶ διδάσκαλον. τὸ γάρ μετὰ 40 πολλῶν μὲν καὶ καλῶν ἄλλων τοῦτο παθεῖν, μετὰ πλείστους δ' ἐτέρους, καὶ δσους οὐδὲ ῥάβδιον ἀριθμεῖν, οὐκ ἀσθενὲς ταῖς ψυχαῖς φάρμακον. τὸ τε βροτὸν γεννητὸν γυναικὸς ὄλιγόβιον εἶναι, καὶ παλαιιστὰς τὰς ἡμέρας ἡμῖν,

καὶ ἡρινὸν ἀνθος καὶ χόρτον τὸν ἀνθρωπὸν ἵκανὸν εἰς παράκλησιν. τό γε μὴν τὸν ἀπαξ γεννώμενον καὶ τεθνάναι ἀνάγκη. πόσην ἀνάγκην ἔποισει φιλοσοφεῖν καὶ τὸ μέτρον κάνταῦθα τιμᾶν οὐκ ἐκφερομένους τοῦ πρέποντος; τὸ γὰρ τὰ ὑπερφυῆ ζητεῖν καὶ ἀδύνατα μὴ οὐχ ἡμέτερον καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὅ δλως ή.

Εἰ δὲ καὶ τὸ Εὐριπίδειον ἔκεινο τιμᾶς καὶ θαυμάζεις ὡς ἀληθείας ἔχομενον, ω̄ τοὺς γεννωμένους ἀποκλαιομένους, τοὺς οἰχομένους δεῖν φῆσι μακαρίζειν καὶ μετ' εὐφημίας τῷ τάφῳ προπέμπειν ὡς μεγίστων ἀπαλλαγέντας κακῶν, εἴ τις οὐ μεγίστων ἀπήλλαχται κακῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ μεγίστων 10 προσαπήλαυσεν ἀγαθῶν, ἔγγιστα γενόμενος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἔκεινου τρανῶς ἀπολελαυκῶς θεωρίας, ἀπαντὸς μᾶλλον ἐπὶ τοῦ θείου τούτου καὶ μακαρίτου M 57^v πατρὸς ἔστιν ἐλπίζειν, πῶς οὐ θείαν τινὰ τῷ τοιούτῳ χρὴ ζητοῦντας τιμήν, τῷ μὲν ὡς ἥρωι καὶ τιγὶ τῶν ὑπεραναβεβηκότων τὸν ἀνθρωπὸν καθαγίζειν καὶ εύχεσθαι, σφᾶς δ' αὐτοὺς πρὸς τὸν ἔκεινου ζῆλον ἴθύνοντας, ἐνὸς τούτου 15 φροντίζειν, τῆς ἀρετῆς τε καὶ τοῦ βελτίονος; ἀνδραὶ γὰρ δὴ μὴ μόνον οὐ τεθνεῶτα, ἀλλὰ καὶ γῦνα μάλιστα τὴν ἀψευδῆ βιοῦντα ζωὴν πῶς συγχωρήσετε πενθεῖν τε καὶ ἀποδύρεσθαι, εἴ μὴ μέχρι τῶν δρωμέγων δριοῦμεν τὰ ἀγαθὰ καὶ ὑπὲρ ταῦτα νομιμοῦμεν δλῶς εἶναι μηδέν; ἐγὼ δὲ κάκεινο ἐνεθυμήθην, ὡς οὐκ ἀν δυντος δεινοῦ τοῦ θανάτου, μᾶλλον δ' οὐκ ἄν, εἴ μὴ μέγιστον ἦν 20 ἀγαθὸν, δὲ γενναῖος ἔκεινος ἀνὴρ καὶ πρὸ τῆς λύσεως λελῦσθαι ἐπείγετο καὶ μετήσει βίον ἐν σώματι ἀσύλον τοῦ σωματικοῦ βάρους ἀποζευγνύμενος ὡς ἐνὸν καὶ τῷ σαρκικῷ δυσχεραίνων δεσμῷ καὶ τῆς ὕλης ἀνάγων τὸν νοῦν καὶ τούτῳ ζῶν μόνῳ καὶ τῷ καθαρῷ Θεῷ συγγινόμενος. εἴ δὲ ἀγαθὸν ἡ θανάτου μελέτη καὶ μέρος εὑδαιμονίας, καὶ οὐκ ἔστι καθαρᾶς ἀπολαύειν 25 φρονήσεως μὴ διαζευγνυμένους ὡς ἐνὸν τοῦ συντρόφου φορτίου, τὸ παντάπασιν ἀποθέσθαι τὸν χοῦν—πῶς οὐ ζηλωτὸν καὶ μακάριον δν;—μεγάλην ὑμῖν παρέξει ῥοπήν, φιλοσοφεῖν ἐπὶ τοῖς οἰχομένοις διδάσκουσι καὶ μέτρα πένθους δρίζουσι. καίτοι τί ταῦτα μηκύνω ὡς δὴ τι κατασκευάζων; ἔξεστιν ὑμῖν βουλομένοις πολλὰ μὲν ἀπὸ σφῶν αὐτῶν πορισαμένους καὶ ἡς συνελέξατε πείρας καὶ 30 γνώσεως, πλείω δὲ ἀπὸ τοῦ θείου τῶν γραφῶν ἀρυσαμένους θησαυροῦ καὶ καλλίω τῶν τε οἰκείων ἀποσκεδάσαι τὸ πάθος ψυχῶν καὶ ὑμῖν ἐπαμῦναι παραμυθίας ἐπιπλασαμένους τὰ φάρμακα, ὑμῖν μετ' ἔκεινον ἀντ' ἔκεινου τὰ πάντα πλουτοῦσι, τὰ τ' ἐς Θεόν, τὰ τ' ἐς ἀνθρώπους.

12. <Βησσαρίων>

Τῷ μεγαλοπρεπεστάτῳ καὶ λαμπροτάτῳ Κυρίῳ

M 58^v

*Ιωάννη Λάσκαρι τῷ Λεοντάρῃ.

Βησσαρίων, εἰ καὶ μὴ κατ' ἀξίαν, χάριτι δὲ οὖν ὅμως εἰς ἱερομονάχους τελῶν τῷ περιφανεστάτῳ καὶ πάντων ἀγαθῶν πλήρει καὶ ποθεινοτάτῳ κυρίῳ μοι *Ιωάννη Λάσκαρι τῷ Λεοντάρῃ χαίρειν.

20 ἐπείγετο scripsi ἡπείγετο M 1 36 in marg. Ἐπιστολή

Ep. 12. Widmungsschreiben Bessarions an Johannes Laskaris aus Leon-tarion zu einer katechetischen Schrift für dessen Sohn Demetrios. Diese bisher noch

Εἰ πάνυ πολὺν χρόνον ἐσκόπεις, δπως ἀν ἄριστά τε συνείποις σαυτῷ κάμε δεῖξαις ἀληθεύοντα τὰς κατὰ σου εὐφημίας, οὐκ ἀν οἷμαί σε τοῦτο σχεῖν ἄλλως ποιῆσαι, ή τῷ σῷ καὶ μετὰ σὲ καταλιπεῖν υἱεῖ κανόνα τοῦ βίου θελήσαντα τὰς σὰς φωνὰς ταύτας καὶ Ἱερᾶς ὑποθήκας. εἴπερ γάρ κατὰ τὸ τοῦ σωτῆρος λόγιον ὁ ἀγαθὸς ἀνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας 5 αὐτοῦ προφέρει τὸ ἀγαθόν, πῶς οὐχὶ κατηγορήσει σου τὴν ἔνδον διάθεσιν τῆς ψυχῆς; ταυτὶ σου τὰ ῥήματα καὶ τῶν λόγων ἡ χάρις. ὁ γάρ ἐτέρω καὶ τούτῳ τῶν μάλιστα φιλουμένων ὑποτιθέμενος, ἀττ' ἀν οἴηται συνοίσειν αὐτῷ, πρῶτος πάντως αὐτὸς φθάσας ἔργοις ἔγνω καὶ πείρᾳ τὸ κεῖθεν δσον τι πέφυκεν ὅφελος. θεῖον οὖν χρῆμα τῷ δντὶ ἡ ἀρετὴ πρὸς τῷ ἄριστον εἶναι 10 καὶ τέλειον καὶ πολύκοινον οὖσα. Ιδοὺ γάρ, καὶ πρὸς ἄλλους·διὰ σου μεταδίδοται, καὶ πᾶσιν ἔξεστι πάντως, οὐ τῷ παιδὶ μόνον, ἐντυχοῦσι τῷ γράμματι τῷδε πολλὴν ἐντεῦθεν καρπώσεσθαι τὴν ὠφέλειαν. οὲ δὲ ταῦτα βεβουλημένον καὶ οὕτω κοινὸν ἀγαθὸν πᾶσι προθεῖναι θελήσαντα ἐτέροις ἔδει τὰ κατὰ σκοπὸν ἀναθεῖναι καὶ πρὸς τὴν τῶν σῶν νοημάτων ἀπαγγελίαν ἐναγα- 15 γεῖν, οἱ ταῦτα τε μηδὲν παραλιπόντες ἐτίθεσαν ἀν καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν προσετίθεσαν.

Νῦν δ' ἡμῖν ἐπιτάξας τὸ ἔργον, οὐδέν τι προὔργου πεποίηκας. ἐγὼ γάρ τοῦτο μὲν τὴν ἀξίωσιν αἰδεσθείς, τοῦτο δὲ τὸ τοῦ πράγματος εὔλογον, ὑπέθηκα μὲν ἐμαυτὸν τῷ περὶ ταῦτα ἀγῶνι, πολλὴν δ' δμως ἀμαθίαν ἐν ἐμαυτῷ 20 περιφέρων· οὐχ δπως γε προσεξεῦρον τοῖς παρὰ σου μοι ῥηθεῖσιν, ἀλλὰ κάκείνων ἐπιλέλησμαι δήπου τὰ πλείω. ἀλλὰ χρηστὸς αὐτὸς ὁν καὶ πολλάκις ἡμῖν ἐπὶ πολλοῖς συγγνώμων γενόμενος συγγνώσῃ πάντως καὶ νῦν ἐπὶ τούτοις, M 59 καὶ μάλιστα εἰδώς, ὡς οὐδὲν τῶν ἐς δύναμιν ἡμετέραν παρῶπται. τάχα δὲ καὶ προσειδήσεις ἡμῖν χάριν, δτι δή σοι μὴ τὰ καθ' αὐτοὺς ὑπολογισάμενοι 25 τὴν γλῶτταν προθύμως ἔχρήσαμεν διηρμηνευκότες σου ταυτὶ τὰ νοήματα καὶ γραφῇ παραδόντες. τὴν δὲ αἰτίαν τῷ πρὸς τὸν χρηστὸν Δημήτριον φίλτρῳ τιθέμενός τις οὐκ ἀν ἀμάρτοι. δν δσα καὶ ἡμεῖς στέργομεν, αὐτὸς οἶδας οὐ πολὺ πάντως ἔλαττον αὐτοῦ τοῦ γεννησαμένου.

Δέχου τοίνυν τὸν λόγον εἰργασμένον ἡμῖν, ὡς ἐνην, μείω μὲν ἦπερ αὐτὸς 30 ἐβιούλου, τὰ αὐτὰ δὲ ἵσως δυνάμενον. δν δή δοκιμάσαντες ἐν κεφαλαίοις τισὶ διελέσθαι, τὸν κε' παρειλήφαμεν ἀριθμόν, τό τε διττὸν τετιμηκότες τῶν τοῦ σωτῆρος φοιτητῶν μέτρον καὶ σύμβολον ὕσπερ τῆς Ἰησοῦ θεότητος ἐπιθέντες αὐτῷ τὴν μονάδα, ἀρχὴν οὖσαν παντὸς ἀριθμοῦ καὶ αἰτίαν, ὡς ἐκείνη τῶν δντων ἀπάντων· ἔτι δὲ καὶ ἄλλο τι διδόντες νοεῖν. αὐτὸς μὲν γάρ 35

6 αὐτοῦ] αὐτοῦ M | 20 ἐμαυτῷ scripsi ἑαυτῷ M | 33 τῆς Ἰησοῦ θεότητος M
in marg.

ungedruckte Schrift, Κάνων τοῦ βίου, gibt in 25 Kapiteln eine Darstellung der Glaubens- und Sittenlehre und ist wohl als erster Versuch Bessarions auf dem Gebiet der theologischen Schriftstellerei zu betrachten. Die Anregung dazu ging, wie die Widmung besagt, auf Johannes Laskaris zurück.

Die bisher noch ungedruckte Widmung ist überliefert: Venedig, Cod. Marc gr. 533, fol. 58 v—59 (= M), der Κάνων τοῦ βίου ebenda fol. 59—106.

ἄπας ὁ κε' τετράγωνος ὅν καὶ χυκλικὸς ἐπ' ἀσφαλοῦς τε στήσει τὸν παῖδα
έρείσας καὶ πάντως ἀμετακίνητον αὐτὸν τῶν καλλίων ἔργασται. τοιοῦτον
γὰρ τὸ τετράγωνον καὶ πρὸς τὴν πάντων τῶν δητῶν αἰτίαν, ὃς ἐστιν ὁ Θεός,
αὐτὸν ἐπιστρέψας ἐνώσει μετὰ τοῦ κρείττονος. τοῦτο δὴ τὸ τοῦ κύκλου
5 τῇ κείνου πείθων θεωρίᾳ προσασχολεῖσθαι, διαιρούμενος δ' αὕθις τρίγωνόν
τε καὶ τετράγωνον ἄμα καὶ ἔξαγωνον δείχνυσι σχῆμα. τρίγωνος μὲν γὰρ
ὁ τρία καὶ ὁ ἔξ ἄμα. ὁ δ' αὐτὸς καὶ πρῶτος ἔξαγωνος καὶ τέλειος μόνος
τῶν ἐντὸς τῆς δεκάδος. ὁ δ' αὖ δέκα ἔξ τετραγώνῳ δρίζεται σχῆματι.

Σὺν Θεῷ τοίνυν τῇ τῶν ἀρετῶν τετρακτύῃ περιφραχθεὶς καὶ τὸ μόνιμον
10 καὶ ἀσφαλὲς ἐν αὐταῖς σχῶν πᾶσάν τε ὑπεραναβάς τὴν ἔξαδικὴν τῆς παρούσης
διακοσμήσεως περιγραφὴν καὶ πρὸς τὴν εὔσεβη τῆς θείας τριάδος πεφθακώς
γνῶσιν, ἔκειθεν ἀεὶ ἐλαυνόμενος τῆς ὄκρας ἐπιλήψεται τελειότητος ὁ πρὸς
δὸν ἡ παραίνεσις. γένοιτο δὲ ταῦτα τε ἀποβῆναι καὶ τοὺς ἐντεῦθεν μισθοὺς
ἀπολήψεσθαι, σὲ μὲν μάλιστα πάντων, οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ὑπουργήσαν-
15 τάς σου προθύμως τῇ βουλήσει καὶ τῷ σκοπῷ πάντως ἀγαθῷ καὶ κατὰ
Θεὸν πεφυκότι.

13. Βησσαρίων Καρδινάλιος

M 268

Κωνσταντίνῳ Παλαιολόγῳ χαίρειν.

Τρίτην ταύτην ἐπιστέλλων σοι, χράτιστε δέσποτα, μετὰ τὸ τὸν ἰσθμὸν 1.
20 τειχισθῆναι, οὐκ ἀπεικός οἶμαι ποιεῖν πολλάκις περὶ τῶν αὐτῶν γράφων.

Ep. 13. Dem vorliegenden Brief Bessarions waren zwei andere Briefe an Konstantin Palaiologos vorausgegangen, die die gleichen oder ähnliche Fragen zum Gegenstand hatten, uns aber nicht erhalten sind. Das besagt der Eingang: Τρίτην ταύτην ἐπιστέλλων σοι, χράτιστε δέσποτα, μετὰ τὸν ἰσθμὸν τειχισθ ναι, οὐκ ἀπεικός οἶμαι πολλάκις περὶ τῶν αὐτῶν γράφων. In seinem Umfang war das Schreiben nahezu zu einer Denkschrift angewachsen. Der Briefschreiber bemerkt selber: Ταῦτα μακρότερα μὲν ἡ κατ' ἐπιστολὴν εἰρηται . . . (1. 15). Bessarion, ebensosehr als hervorragender Kenner der Verhältnisse im Peloponnes wie als glühender Patriot, entwickelt hier gegenüber dem Fürsten seine weitschauenden Pläne, die seine staatsmännische Begabung zeigen. Nachdem die BefestigungsWerke am Isthmos von Korinth (Sp. Lampros, Τὰ τείχη τοῦ τσθμοῦ τῆς Κορίνθου κατὰ τοὺς μ. σους αἰῶνα . Nέος Ἑλληνιμνήμων II [1905] 435—489), die 1423 von Turchanos zerstört worden waren (Sp. Lampros, I. c. 469), wieder hergestellt sind, ist für ihre dauernde Verteidigung zu sorgen. Es sind Städte anzulegen, zu deren Besiedlung die heutige Bevölkerung wohl geeignet ist. Dafür müssen sie ausgebildet werden. In Konstantins Hand liege hiermit die Aufgabe, der Befreier Europas zu werden. Weiter gibt er Richtlinien für die Hebung der Volkswohlfahrt. Dafür sind auch Mittel aufzuwenden. Wenn früher die Lateiner die griechische Bildung übernommen haben, dann muß diese wieder zu den Griechen zurückgebracht werden. Das einheimische Gewerbe, wie die Seidenindustrie, die Ausbeutung der Naturschätze des Landes ist zu fördern. Seinem Wissen nach findet sich in der Nähe des antiken Sarak und am Eurotas Eisenerz, das gefördert und verarbeitet werden muß. Ebenso ist Holz zu gewinnen und der Schiffsbau zu pflegen. Neben der Beschäftigung des Volkes dient das in erster Linie zur Abwehr des Feindes. Zur Erlernung der notwendigen Kenntnisse sind jüngere Leute nach Italien zu schicken, um nachher in der Heimat als Meister tätig zu werden.

οὗτω με τό τε τοῦ πράγματος μέγεθος, ἢ τε τῆς ψυχῆς ἀρρητος ἡδονή, ἢν τῆς ἀληθείας μοι μαρτυρούσης, ὡς ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἐκ παιδὸς συμβάντων μοι καταθυμίων διηγεῖται τε καὶ ἀκμάζουσαν ἐπὶ τοῦτον ἡδη χρόνον ἔσχον, κινοῦσι καὶ μὴ βουλόμενον γράμμασιν ἔκφαίνειν τὸ πάθος.

2. Χαίρων τοίνυν αὐτὸς καὶ πόσην οἵει καρπούμενος εὔφροσύνην, δι πάλαι 5 ποτ' ἐπόθουν καὶ ποθῶν ἵδεῖν ἐπεθύμουν, τετελεσμένον ὄρῶν οὐχ ἥκιστα, σοὶ καὶ τῷ γένει συγχαίρω καὶ πᾶσιν δλῶς τοῖς "Ἐλλησι, πρότερον μὲν οὐ ψυχὰς μόνον, ἀλλ' οἶον καὶ αὐτὴν τῶν σωμάτων ἀνακειμένοις τὴν ῥώμην καὶ συγκαταπεπτωχόσιν αὐτῷ τῷ ισθμῷ, νῦν δ' ἐγερθέντος διὰ σοῦ καὶ αὐτοῖς τὴν τε ἀνδρείαν τὴν τε ῥώμην συναναστησομένοις, τά τε ἔκτος πάντα καὶ 10 τὴν ἐν τούτοις εὔδαιμονίαν, εἰρήσθω δὲ σὺν Θεῷ, σοῦ ἡγουμένου ἀποληψομένοις. σοὶ δ' δτι τὰς κοινὰς ἐλπίδας οὐκ ἔψευσας, μᾶλλον δ' δτι καὶ πολλῷ αὐτὰς ὑπερεβάλου, τῷ μέτρῳ συγχαίρων, πολλῷ ἐκ Θεοῦ εύχομαι ἀγαθὰ καὶ μακρὰν ἐπὶ πᾶσι ζωήν, ἃς τὰ μακρὰ ἡμῶν καὶ πολυετῆ ὥστε ἀναστῆναι δέονται πτώματα, σὺ γάρ σφόδρα καὶ πρὶν ἐπεθύμεις ἡρωϊκὴ ἐπιδείξασθαι 15 ἔργα, καὶ νῦν ἅμα τε ἀφορμῆς καὶ δυνάμεως ἐπελάβου καὶ πρὸς ἔργα ἔχωρησας, θεμέλιον οὐκ ἀγενὲς τοῖς μέλλουσι προκαταβαλλόμενος πράγμασι. σοῦ τὴν ψυχὴν οἴδα πόσος ἀναφλέγει ζῆλος τῶν παλαιῶν ἔκείνων ἀνδρῶν, κάκι μικρᾶς ἀφορμῆς μεγάλα διαπράξασθαι δυνηθέντων. οὐκ ἀγνοῶ, οἷα καθ' ἐκάστην λογίζῃ, οἷα ἐπιθυμεῖς, οἷα διανοῇ. ἀ τῷ νῷ συλλαμβάνεις καὶ ὥστε εἰς τέλος 20 ἔξενεγκεῖν πάντα μηχανᾶ τρόπον. οὐκ ἀμφιβάλλω παραστήσεσθαι σοι τὸν Θεὸν σύμμαχον, ἐπόπτην, συνεργόν τε καὶ βοηθόν. ἔκεινός τε γάρ φιλάνθρωπος καὶ φιλάρετος. σύ τε ἀξιος ὑπηρέτης ἔκείνου, πολὺν τῶν ἀρετῶν ποιούμενος λόγον. ὃν ἄθλα οὐ τὰ μέλλοντα μόνον, ἀλλ' ἡδη καὶ τὰ παρόντα προσθηκεν εἰς τὸ μέσον, οὐ κακίας, οὐδὲ ἀμελείας τε καὶ ῥᾳστώνης, οἷς ἐπὶ πολὺν 25 συνεχόμενοι χρόνον οὐκ ἀπεικότως αὐτοὶ τε ἀπολώλαμεν καὶ τὰ ἡμέτερα ἀπωλέσαμεν. ἀλλὰ νῦν τὴν ἐναντίαν σοῦ ἡγουμένου τε καὶ ὑποδεικνύντος ιόντες, τοῖς ἐναντίοις τε καὶ πάντως ἀγαθοῖς ἐντευξόμεθα.

3. Ταῦτα με εὔφραίνει. ταῦτα ἐν ἀρρήτῳ ἡδονῇ κατέχει. ταῦτα μοι γλυκυθυμίαν ἀδιάκοπον ἐμποιεῖ. ὃν τὰ μὲν ἡδη γεγενημένα, τὰ δ' ὡς ἐψόμενα 30 τῷ φανταστικῷ τῆς ψυχῆς δοφθαλμῷ οὐ στοχάζομαι μόνον, ἀλλ' οἶον ἡδη ὄρῶ.

1 τε M] *L* om. | 13 ὑπερεβάλου] ὑπερεβάλλου M | 17 θεμέλιον M corr. ex θεμέλια | ἀγενὲς] ἀγεννὲς M | προκαταβαλλόμενος M] προκαταβαλόμενος *L* corr.

Der Brief ist undatiert überliefert. Wie Lampros nachweist, waren die neuen Festigungen am Isthmos 1443 fertiggestellt. 1446 erfolgte der neue Einbruch des Sultans Murat. Somit schrieb Bessarion zwischen 1443 und 1446, also aus seinem Aufenthalt in Rom unter Eugen IV (Sp. Lampros, Νέος Ἑλληνομνήμων III [1906] 28 sq.)

Überliefert ist der Brief: Venedig, Bibl. Marc. Cod. gr. 533, fol. 268—271 v (= M), in nicht leicht lesbarer, winzig kleiner Schrift. Erstmalige Ausgabe von Sp. Lampros: Νέος Ἑλληνομνήμων. Ἐν Ἀθήναις. III (1906) 12—27 (= L). Einen Ausschnitt davon (n. 2—n. 4 Mitte, χαίρων . . . τῇ ἀπουσίᾳ) hatte Lampros bereits II (1905) 477 ff. veröffentlicht.

Τειχίσας μὲν οὖν τὸν ἴσθμον, βασιλικώτατε ὅνερ, ἀριστα καὶ ἀξίως⁴. σαυτοῦ ἐβουλεύσω. μὴ μέχρι δὲ τούτου διανοηθεῖς στῆναι, ἀλλὰ προσέτι καὶ πόλιν ἔκεισε ἴδρυσασθαι, ἕτι μᾶλλον ἀξια θαύματος ἐλογίσω. καὶ γὰρ ὅνευ μὲν φυλάκων, οὐδὲν δὲ ποτε δυνηθεῖν μόνα τὰ τείχη. φύλακες δὲ ὅνευ παρα-⁵ κειμένης πόλεως τε καὶ πολιτείας οὔτ' ὅν ίκανοί, οὔτ' ὅν μόνιμοί τε καὶ βέβαιοι εἰεν. οὔτ' ὅν ἄπασι καὶ τοῖς ἀναγκαίοις καιροῖς δύναιντ' ὅν ἐκ M 268^v τῶν προχείρου παρεῖναι. καὶ τούτου μάρτυς ὁ χρόνος καὶ τὰ προλάβοντα παθήματα. διὸν εἰ μὲν γέγονεν εἴτε καὶ γίνεται, ταῦτα γίνεται, ἀπέρ ἔδει γενέσθαι. εἰ δ' οὕπω καὶ νῦν ἀρχὴν Ἐλαβε, καλῶς ὅν ἔχοι καὶ ἀρξασθαι καὶ ¹⁰ τελέσαι, μᾶλλον δέ γε καὶ ἀναγκαῖως, καὶ οὐ χωρὶς οὐκ ὅν ποτε σχοίη καλῶς, οὐδ' ὅν ἔργον τετελεσμένον ῥημεῖη. καίτοι καὶ τούτου γεγενημένου, εἰ μὴ καὶ τὰ βασίλεια ἔκει ἴδρυθείη καὶ προκαθημένη τῶν ἄλλων γένοιτο πόλις, οὐκ ὅν δυνηθείη τοσοῦτον. τῶν γὰρ ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου σὺν Θεῷ μηδὲν δεδιότων, περὶ τὸν ἴσθμον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δεῖ τὸν ἀρχοντα ἐγχρονίζειν, τὰ ¹⁵ μὲν ἐπικουρήσαντα τοῖς ἰδίοις, εἴ τις ἐπέλθοι τῶν πολεμίων, τὰ δὲ ἐκδρα- μούμενον ἐν τοῖς προσήκουσι χρόνοις κατὰ τῶν παρακειμένων ἔχθρῶν καὶ μὴ τοὺς καιροὺς ἀπολλύντα τῇ ἀπουσίᾳ. ἐλπὶς μὲν γάρ ἔστι σὺν Θεῷ τῷ τε διὰ θαλάσσης τῷ τε πεζικῷ ὑμῶν τε καὶ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν στρατῷ, οἱ πάντες τανῦν ὀσπερ ἔξ ένδει συνθήματος κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἐκινήθησαν, ²⁰ τελέως αὐτοὺς τῆς Εὐρώπης ἀπελαθῆναι καὶ ἡμᾶς ἐν παντελεῖ ἔσεσθαι ἐλευθερίᾳ μηδὲν δεδιότας, μήτε τοσαύτης φυλακῆς δεομένους. ἔκεινα μέντοι βουλεύεσθαι καὶ προκαταλαμβάνειν ἀνάγκη, ἀ καὶ ἀποτυχοῦσιν, ὅπερ ἀπείη, συνοίσει τε ἐν τῷ μέλλοντι καὶ τὰ γοῦν ὄντα σῶα διατηρήσει, ἄλλως τε καὶ τῶν νῦν ἔχθρῶν ἀποικισθέντων, οὐκ ἀνέλπιστον ὡς ἄλλους ἵσως ἔξομεν δμοροῦντας, ²⁵ ἀνθρώπους πάντως ὄντας καὶ τοῖς ἀνθρωπίνοις πάθεσιν ὑποκειμένους, ἀφ' ὧν φυλάττεσθαι καὶ τὰς ἔκεινων προκαταλαμβάνειν ἐπιχειρήσεις, νοῦν ὅν εἴη ἔχόντων ἀνθρώπων.

Οὐ μικρὰ συμβαλεῖται πρὸς δύναμιν καὶ τὰς μελλούσας ἐλπίδας ἡμῶν, ⁵ τούς τε ἐθέλοντας δόθεοῦν τῶν ἔξω χώρων τὴν ἐν Πελοποννήσῳ οἰκησιν ³⁰ αἴρουμένους ἀσμενος ὑποδέξασθαι, ἀσυλίας Ἱερὸν ἀνεῳγότας αὐτοῖς, αὐτὸν τε νόμῳ πολέμου ὡς πλείστων τε σπεύδειν κρατῆσαι καὶ τοὺς κεκρατημένους οὐχ ὡς δούλους, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἵσοις τοῖς ἄλλοις Πελοποννησίοις ἐς αὐτὴν ἀχθῆναις τὴν Πελοπόννησον, καὶ ταῦτα ὡς ὅν τάχιστα διαπραχθῆναι καὶ πρὸ τοῦ τοὺς νῦν ἀμειφθῆναι τῆς Εὐρώπης δεσπότας. ἐβουλόμην μὲν γάρ ὅν εἶναι πολλα-³⁵ πλασίω τῆς τε νῦν οὖσης δυνάμεως ἐν Πελοποννήσῳ, ἦν τε ἡ φήμη φησὶ κατγάδιον οὐκ ὅνευ λόγου πρὸς τοὺς πυνθανομένους διεσχυρίζομαι. οἴδα μέντοι καὶ τὴν ποσότητα καὶ τὴν ποιότητα πάντως οὐκ ἀγνοῶ, κάντεῦθεν ὡς τὰ μόλιστα τοῖς ἡμετέροις συνοίσουσαν πράγμασιν τὴν ἔξω παρακειμένην δύναμιν ἡμετέραν γενέσθαι, καὶ βούλομαι τε καὶ εὔχομαι. οὖς καὶ σὲ μέγιστον λόγους

12 [ἴδρυθείη] ἴδρυνθείη M | 24 ἀποικισθέντων correxi sec. L] ἀποκισθέντων M |
29 [ἐθέλοντας] ἐθελοντὰς L | 30 ἀσμενος M ἀσμενον L | ἀνεῳγότας] ἀνεῳγότας L |
35 οὖσης δυνάμεως L trp. post Πελοποννήσῳ

ποιεῖσθαι σαφῶς εἰδώς, διμως οὐκ ἀποκνῶ δεῖσθαι τε καὶ προτρέπειν. οὐ μὴν ἄλλὰ καὶ τούς τε νῦν δντας Πελοποννησίους, ὃν τάς τε ψυχὰς οἴδα γενναίας καὶ ἔμφρονας τά τε σώματα ῥωμαλέα, γυμνοὺς δὲ ὄπλων καὶ ἀγυμνάστους, τὸ μὲν τῇ τῶν βαρέων ἐπιστατῶν ὡμότητι καὶ ταῖς ἀπηνέσιν εἰσπράξει, τὸ δὲ τῇ κρατησάσῃ τοῦ γένους μαλακίᾳ τε καὶ βλακείᾳ. τούτους 5 τε οὖν τούς τε ἄλλοθεν ἐνταῦθα ἡ ἔκουσίως ἦ βίᾳ, ὡς εἴρηται, διὰ σοῦ μετοικήσοντας πάντας ἅμα γυμνάζειν οὐκ ἀμελήσεις καὶ πρὸς τοὺς ἀληθινοὺς ἀγῶνάς τε καὶ πολέμους στομοῦν καὶ ρυθμίζειν. ἄλλ' ἀποδώσεις μὲν αὐτοῖς τὰ ὄπλα, κουφιεῖς δὲ τὰ βάρη καὶ τὰς ἀλόγους εἰσπράξεις, ἀναστήσεις δὲ καταπεπτωκότα αὐτοῖς τὰ φρονήματα καὶ τὴν ἀρχαίαν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς 10 ἀποδώσεις. τό τε γεωργικὸν τὸ τε στρατιωτικὸν διαχρίνας ἐν μέρει καὶ δσον μάχιμον ἀπὸ τοῦ εἰρηνικοῦ ἐχλεξάμενος, ἐκατέρῳ ἀποδώσεις τὰ ἴδια, μίαν τέχνην, ἐν ἐπιτήδευμα μετιέναι ἐκατέροις νομοθετήσας.

6. Καὶ γὰρ ἔστι μέν τι φυσικόν, ἔστι δέ γε καὶ διδαχτὸν ἡ ἀνδρεία, καὶ οὐκ M 269 ἀν τις ἀνευ μαθήσεώς τε καὶ μελέτης πρὸς ἀνδρείαν ἐπίδοσις γένοιτο. δθεν 15 τούς τε εὐφυεστέρους τούς τε ἀμβλυτέρους τὴν φύσιν, πάντας δόμοις ἐν οἷς ἀν ἀξιόλογοι βιούλωνται γενέσθαι, ταῦτα καὶ μανθάνειν ἀνάγκη καὶ μελετᾶν. ὀσπερ οὖν Δημοσθένης, τί ἀν εἴη τῶν ἐν ῥητορικῇ πρῶτον πυνθανομένου τινός, ὑπόκριτος ἀπεκρίνατο· τί ἀν εἴη δεύτερον ἢ τρίτον, ταῦτὸ ἀπεφήνατο, οὗτω καὶ τῶν ἐν πολεμικοῖς τὰ πρῶτα καὶ μέσα καὶ τελευταῖα οὐκ ἀν ἀπει- 20 κότωρ, μάθησίς τε καὶ ἀσκησίς καὶ μελέτη εἰσὶν, ῥηθείη καὶ οὐδὲν ἄλλο, ὡς ἀνευ γε τούτων οὐδὲν συντελέσει τὸ τὴν ψυχὴν πρὸς τὰ δεινὰ ἐρρωμενεστέραν γίνεσθαι φύσει. καὶ δηλοῦσιν, δσα τῶν γενῶν τὰ μὲν τῇ γυμνασίᾳ, τὰ δὲ τῇ ῥάστωνη εἰς αὐτὰ τάναντία τοῖς προτέροις ἀπήχθησαν, ἢ δσα ἀνδρικώτατα τὸν ἐν τινι τῶν πολέμων εἶδει δντα ἐν τοῖς λοιποῖς διὰ τὸ μὴ ἐθίσαι οὐδὲν 25 δλως ἰσχύουσιν. Λακεδαιμόνιοι μὲν γὰρ ἀσπισι καὶ δόρασιν ἰσχύοντες ἐν πέλταις καὶ ἀκοντίοις οὐδενὸς ἀξιού ήσαν. Θρᾷκες δὲ πέλταις καὶ ἀκοντίοις κρατοῦντες τὸ μηδὲν ήσαν, ἐν οἷς Λακεδαιμόνιοι ἐθαυμάζοντο. Σκύθαι δὲ τόξοις ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους εύδοκιμοῦντες, ἐν οἷς Θρᾷκες ἢ Λακεδαιμόνιοι τὸ κράτος εἶχον, τούτων οὐδὲν διαχειρίζεσθαι ἤδεσαν. καὶ αὖ, ἵνα τάλλα 30 πλεῖστα δντα παρῷ παραδείγματα, Θηβαῖοι μέν, Ἀγησιλάου συχνῶς ἐμβάλλοντος εἰς τὴν αὐτῶν καὶ κακοῦντος αὐτούς, καίτοι μὴ σφόδρα πολεμικοὶ πρότερον δντες, οὗτως ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐγυμνάσθησάν τε καὶ τὰ πολεμικὰ ἡσκησαν, ὡστε παραμικρὸν ἐλθεῖν καὶ αὐτὴν τὴν πανταχοῦ γῆς θαυμαζομένην Σπάρτην ἐλεῖν. Λυδοὶ δέ, πολεμικώτατοι δντες, ὑπὸ Κύρου ἀφηρη- 35 μένοι τὰ ὄπλα, ἐορταῖς τε καὶ πανηγύρεσιν ἐθισθέντες σχολάζειν, οὕτως ἐμαλακίσθησάν τε καὶ ἐσχαυνώθησαν, ὡς γυναικῶν μηδὲν διαφέρειν. τοσοῦτον ἡ γυμνασία καὶ ἡ ἀσκησίς δύναται ἢ τάναντία.

7. Διὰ παῦτα καὶ αὐτὸς τοὺς σαυτοῦ γυμνάσεις, ἀσκήσεις, διδάξεις τὰ ταχτικά, τὰ πολεμικά, τὰ στρατιωτικά, καὶ οὕτως αὐτοὺς εἰς ἀπαντα ἔχων χρησί- 40

3 ῥωμαλέα] ῥωμαλαῖα M | 6 μετοικήσοντας scripsi cum L μετοικίσοντας M
24 ῥάστωνη] ῥάστωνη L | 39 ἀσκήσεις M] L om.

μους μεγάλα δι' αὐτῶν ἀπεργάση. τῶν Πελοποννησίων κρατεῖς, τῶν Δακεδαιμονίων ἄρχεις. οἱ ὑπὸ Λυκούργου καὶ τῆς ἐκείνου νομοθεσίας, ως οἴδας, ἐκ παιδὸς γυμναζόμενοι τὴν Περσῶν ἐν μὲν Πλαταιαῖς ἐκ παρατάξεως κατηγωνίσαντο δύναμιν, ἐν δὲ 'Ασίᾳ μετ' Ἀγησίλαου διαβάντες εὐαρίθμητοι μετὰ 5 μεγάλου φρονήματος ἐτροπήσαντο. ὃν εἰς ἀνὴρ Ξάνθιππος, στρατηγὸς Καρχηδονίοις πεμφθείς, τὴν 'Ρωμαίων ἀκμάζουσαν τότε συνέτριψε δύναμιν, καίτοι στρατηγοῦ αὐτῶν ἥγουμένου, τοῦ καρτερικωτάτου καὶ δικαιοτάτου ἀνδρῶν, Μάρκου 'Ατιλίου· ἄλλος αὖ Γύλιππος ἐν Σικελίᾳ τὸν ἀναρίθμητον 'Αθηναίων στόλον ἡφάνισεν· Βρασίδας Χαλκιδεῖς, Ἀγησίλαος Αίγυπτίους, 10 Λύσανδρος καὶ Καλλικρατίδας, ἄλλος ἄλλους τῶν ἐπικαλεσαμένων αὐτοὺς διεσώσαντο. οἱ 'Αθηναίοις, πλεῖστον τῶν τότε δυναμένοις ἀνθρώπων, ως δεσπόται δούλοις ἐπέταττον. μετὰ τούτων ἡσκημένων καὶ γεγυμνασμένων παρατατόμενος καὶ αὐτὸς οὐδὲν δτι τῶν μεγάλων οὐ κατορθώσεις, τὴν Εὐρώπην ἐλευθερώσεις. τούτου γεγενημένου ἄλλος Ἀγησίλαος νέος μετὰ τῶν 15 νέων Λακεδαιμονίων, οὓς αὐτὸς ἀναπλάσεις, ἐπὶ τὴν 'Ασίαν διαβήσῃ τὴν πατρικὴν ἀποληψόμενος πᾶσαν ἄρχην.

Οὐ δεῖ τὴν νῦν οὖσάν σοι καταφρονεῖν δύναμιν, οὐδ' ἀπελπίζειν τὰ μείζω. 8. οὐδὲν τῶν εἰς μέγα προβάντων δυνάμεως εὔθυς ἐξ ἄρχῆς μέγα ἦν ἢ εἰς μέγα προκέκοφεν, ἀλλ' ὡσπερ ταῖς τῶν ζώων γενέσασιν, οὗτο δὲ καὶ τοῖς πράγμασιν ἄρχην, αὕξησιν καὶ τελευτὴν ἔδωκεν ὁ Θεός. ἀπὸ μικροῦ πάντα ἡργμένα, μᾶλλον δ' ἀπὸ τοῦ μηδενὸς εἰς τὸ εἶναι στρῶτον παρηγμένα, εἴτα κατὰ μικρὸν εἰς δσον ἐνῆν ηὔξηται τε καὶ ἐπέδωκεν. μνήσθητι 'Αλεξάνδρου, καὶ ἀπὸ πόσης ἡργμένος δυνάμεως ἐξ δσον προκέκοφε. μὴ ἐπιλάθη τοῦ Κύρου, καὶ οἵς ἐκεῖνος M 269^v ἐπιτηδεύμασιν ἐκ μικρᾶς, ταπεινῆς τε καὶ δουλείας πάντων κρατοῦσαν τὴν 25 πατρίδα ἐπέδειξεν. αὐτῇ δὲ αὕτῃ ἡ πρεσβυτέρα 'Ρώμη, διθεν σοι ταῦτα γράφω, οὐκ ὀλίγοις καὶ ὀγενέσιν ἐξ ἄρχῆς πολίταις, ποιμέσι τε καὶ λησταῖς οἰκισθεῖσα, ἐπὶ τὰ τῆς οἰκουμένης ἔσχατα τὴν ἥγεμονίαν ώρίσατο; ὁ δὲ Σπαρτάκειος πόλεμος οὐκ ἀπὸ ἐβδομήκοντα ἡργμένος ἀνθρώπων ἐξ πολλὰς ηὔξηται μυριάδας καὶ τὴν γῆς καὶ θαλάττης ἄρχουσαν 'Ρώμην ἐξ τὸν περὶ ψυχῆς περιέστησε 30 κίνδυνον; ἀλλὰ τί μοι τῶν παλαιῶν; ὁ μὲν Τεμίρος ἐκεῖνος, ἀπὸ ληστοῦ καὶ νομάδος τῆς Περσῶν ἐπικρατήσας ἄρχης, ἐξήκοντα μυριάσι στρατοῦ — εἰσὶ δ' οἱ φασι καὶ ἑκατόν — κατὰ πάσης ἥλασεν 'Ασίας τε καὶ Συρίας καὶ τῶν παρακειμένων ἡμῖν Τούρκων πάντα κατακλύσας ὡσπερ τι βίαιον ῥεῦμα. αὐτοὶ δὲ οὗτοι οἱ νῦν ἡμῖν φεῦ ἐπιτάττοντες Τούρκοι, "Ελλησι βάρβαροι, ἀπὸ σφόδρα 35 ὀλίγων καὶ τοῦ μηδενὸς τῇ ἡμετέρᾳ ἐπὶ τοσοῦτον ηὔξηνται ἀμελείᾳ τε καὶ ῥαστώνη.

Φύσιν ἔχει πάντα τὰ πράγματα, θειότατε δέσποτα, ἐπιμελείᾳ μὲν καὶ 9. μελέτῃ καὶ εύνομίᾳ αὔξεσθαι τε καὶ ἐπιδιδόναι, τοῖς δ' ἐναντίοις ἀπομαραίνεσθαι τε καὶ σβέννυσθαι. ταῦτα μᾶλλον ἐμοῦ οἴδας· ταῦτα παντός εἰσιν ἀλη-

5 ἐτροπήσαντο M ἐτροπώσαντο L | 8 ἀνδρῶν] ἀνθρώπων L | 8 'Ατιλίου] 'Ατηλίου M | 10 Κ λλικρατίδας scripsi sec. L Κρατίδης M | 11 τῶν scripsi τῷ M item L | 23 ἐπιλάθη M ἐπιλάθου corr. L | 24 δουλείας scripsi δούλης L] M? | 26 ἐξ ἄρχῆς sec. L ἐξ ἄρχῆς M | 29 γῆς M γῆν L

θέστατα· ταῦτά σου δέομαι μελετῶν ὁσήμεραι, ταῦτα μηδέποτ' ἐκβαλεῖν τῆς ψυχῆς.

10. Ἐπεὶ δὲ ἀνευ εὐνομίας τε καὶ τῆς δεούσης ταῖς πόλεσι καταστάσεως τούτων οὐδὲν ὅφελος, μᾶλλον δ’ οὐδὲ ταῦτ’ ἀν γένοιντο, μὴ τῆς εὐνομίας ὡς τινος θεμελίου προκαταβληθέντος· καὶ τούτου φροντιεῖς μάλιστα πάντων. 5 καὶ τὰ μὲν πονηρὰ τῶν ἔθῶν ἀφελῇ τε καὶ περικόψεις, ἀντεισάξεις δὲ τὰ χρηστότερά τε καὶ χρησιμώτερα, νόμους τιθέμενος, διατάγματα, ψηφίσματα συγγραφόμενος. οὔτε γάρ αὐτὸς τῶν παλαιῶν ἔκεινων ἀνδρῶν καὶ δοσοὶ δημιουργοὶ γεγένηντο νόμων χείρων τις θρησκείας, οὔτε τὰ ἡμέτερα ἐλάττονος εἰ μὴ καὶ μείζονος ἐπανορθώσεως δέονται ἢ τὰ ἔκεινων. καίτοι καὶ αἱ νῦν 10 πανταχοῦ τῆς Ἰταλίας εἴτε ἀριστοκρατίαι, εἴτε δημοκρατίαι, εἴτε ἀπὸ τιμημάτων ἀρχαὶ ἐκάστοτε ἐν τῷ καλοῦντι τῆς χρείας ἢ νέους τίθενται νόμους, ἐφ’ δοσον ἀν εἴη χρήσιμον διαρκέσοντας, ἢ τοὺς παρ’ αὐτῶν ἥδη τεθέντας ὡς μηκέτι χρησίμους ἀκυροῦσιν, ὡς ἀν αὐτοῖς πρὸς τὰ παρόντα συνοίσειν δόξειεν. οὐ γάρ ἐπαινετέον δισπερ τό τινας ἐκ προχείρου τολμᾶν ἀκυροῦν, 15 μὴ μετὰ εὐλόγου τε καὶ εὐπροσώπου αἵτίας τε καὶ ἀνάγκης, οὕτως οὐδὲ τὴν σφοδρὰν ἔκεινην καὶ ἀλογον περὶ πάντα εὐλάβειαν, ἢ οὔτε τι τῶν κειμένων μετακινῆσαι, οὔτε τῶν συνοισόντων οὐδὲν ἐκ νέου τολμῶμεν εἰσαγαγεῖν. τοῖς θείοις γάρ τοῦτο μόνον νόμοις ἀποδοτέον, οἱ πρὸς πάντα καιρόν τε καὶ πράγματα χρήσιμοι τέθεινται. τοὺς δέ γε ἀνθρωπίνους νόμους πρὸς τὰ ἐκάστοτε 20 ἐνεστῶτα πράγματα καὶ τοὺς τότε καιροὺς ἀρμοζομένους, τῶν πραγμάτων μεταβαλομένων κάκείνους μεταβάλλεσθαι πάντως ἀνάγκη. καίτοι οἱ γε ἡμέτεροι νόμοι, καὶ οἵ τὸ βρωμαῖκὸν ἄμα καὶ ἐλληνικὸν κέχρηται γένος, οὐδὲν δτι τῶν μετακινεῖσθαι δεόντων ἔχουσιν. ἀλλ’ εἴ τι ἐλλεῖπόν ἐστι προσθετέον· καὶ τὰ πονηρὰ ἔθη καὶ δι αὐτοὶ τῇ ἡμῶν αὐτῶν εἰσηγάγομεν βλακείᾳ καὶ 25 μοχθηρίᾳ, ἐκεῖνα ἀποκοπτέον· δι εἰ καὶ πάλαι ποτὲ φορητὰ ἦσαν, τοῦ γένους εὐδαιμονοῦντος καὶ μὴ πάνυ τοι πολλῆς δεομένου τῆς θεραπείας, ἀλλὰ καὶ τότε εἰ τούτων ἀπείχοντο, οὐκ ἀν εἰς τὰς δυστυχίας ἐξώκειλαν· καὶ νῦν ἀναγκαιότατα αὐτῶν ἀφεκτέον ἐστίν, εἴ γε μὴ μέλλοιμεν τέλεον ἀπολέσθαι, ἀλλὰ τά τε δντα σῶσαι, τά τε ἀπολωλότα ἐπανακαλέσασθαι.

30

11. Περικοπτέον τὴν ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ, τὴν ἐν σηρικοῖς ἴματίοις καὶ διαχρύσοις, τοῦτο μὲν ἀνδρῶν, τοῦτο δὲ γυναικῶν, εἴτε ἐν κουλεοῖς, εἴτε ἐν ἐφιππείοις, εἴτε ἐν δποιοισδήποτε σκεύεσι πολυτέλειαν, τὴν ἐν πλήθει θεραπαινίδων, τὴν ἐν ταῖς τῶν φρενῶν ἐπιδόσεσιν ἀλογίαν, τὴν ἐν ἑορταῖς, τὴν ἐν γάμοις, τὴν ἐν ταφαῖς τε καὶ κήδεσι, τὴν ἐν οἰκοδομήμασι, τὴν ἐν τῇ λοιπῇ 35 διαίτῃ δαπάνην. οὕτω γάρ ἀν οὐ προδοσίαν, οὐ δωροδοκίαν, οὐ μαλακίαν Μ 270 οὐδεμίαν φοβηθησόμεθα κακουργίας. γνώτωσαν ἀρετῇ τιμώμενοι, οὐ πλούτῳ οἱ ἀνθρωποι, μὴ πλουτίνην, ἀλλ’ ἀριστίνην ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἐκλεγέσθωσαν, καὶ τὸ πρωτεῖον ἀρετῇ μετίτωσαν, ὡς ἀλλης ἐτέρῳ πρὸς ἔτερον οὐκ οὕσης διαφορᾶς οὐδὲ ἀνισότητος, πλὴν δσην αἰσχρῶν ψόγος ὄρίζει καὶ καλῶν ἐπαινος. 40

πᾶσι τούτοις οἱ πρὶν νομοθέται ἐπέστησαν, πάντων ἐφρόντισαν. μηδεμιᾶς ἔξεῖναι ἡ πόρναις χρυσὸν φέρειν, μηδεμιᾶς καὶ τῇ εὐγενεστάτῃ, εἰ μὴ μεθύοι, πλείους μιᾶς θεραπαινίδας ἔπεσθαι ὁ παρὰ Θουρίοις γενόμενος νομοθέτης Ζάμολξις ἔθετο, καὶ τούτοις καὶ ἄλλοις ὅμοίοις τὴν πολυτέλειαν ὡς πορρωτάτῳ ἀπήλασεν. οἴδας, οἵς Σόλων, οἵς ὁ Λυκούργος, οἵς ὁ Νουμᾶς νομοθετήμασί τε καὶ διατάγμασι τὴν φιλοχρηματίαν ἀνεῖλεν· αἱ γέ καὶ τοῖς θεοῖς τὰς θυσίας ξυλίνοις καὶ πηλίνοις διωρίσαντο προσφέρεσθαι σκεύεσιν. οὐκ ἔστι πολλῶν δεομένους μὴ πολλὰ ἀμαρτάνειν, μὴ πολλοὺς ἀδικεῖν, μὴ πολλοὺς τὰ βντα ἀφαιρεῖν. ὃν ἔξ ἀνάγκης ἐκάτεροι, οἱ μὲν πενίᾳ συντετριψμένοι, οἱ δὲ βλακείᾳ 10 διατεθρυμμένοι εἰς οὐδὲν οὔτε ἔκυτοῖς οὔτε τοῖς κρατοῦσιν ὅλως εἰσὶ χρήσιμοι καὶ προσέτι τῇ τοσαύτῃ πολυτελείᾳ μόλις δλιγίστοις πάμπλειστοι ἔξαρκοῦντες, οἱ μὲν ἀνδραπόδων οὐδὲν βελτίους εἰσίν, οἱ δὲ καὶ εἴ τι ίσχύουσι, τῇ δλιγότητι ὅμως οὐδὲν δτι καὶ ἀξιον λόγου διαπράξασθαι ἔχουσιν. ὡς δὲν οὖν καὶ πλείστους ἀμα καὶ ἀρίστους τοὺς αύτοὺς ἔχοις. μεγάλου σοι ἀγῶνος, μεγάλης 15 ἐπιμελείας δεήσει. μνήσθητι τῆς περὶ τὸ νόμισμα Λυκούργου νομοθεσίας, καὶ ὡς μέχρι τοσούτου τὰ τῆς ἀρετῆς ηὔξησε Λακεδαιμονίοις, καὶ τῆς ἄλλης ‘Ελλάδος ἐπρώτευον εύνομίᾳ καὶ δόξῃ, μέχρις ἀργύρῳ καὶ χρυσῷ ἡ πόλις ἀβατος, καὶ ὡς ἀμα τε ὁ χρυσὸς καὶ ἀργυρὸς παρεισηφθάρη τῇ πόλει, καὶ τὸ τῆς πολιτείας ἐκείνης ἀκμαῖον ἡμβλύνθη καὶ κατὰ μικρὸν παντελῶς 20 ἀπερρύῃ.

Ταῦτα διὰ τοῦτο γέγραπται, διὰ τοῦτο ἀναγινώσκομεν, ἵν’ ὠφελώμεθα, 12. ἵν’ ἐν καιροῖς ἀναγκαίοις μιμώμεθα, ἵν’ ἐν νεοσηκόσι τοῖς πράγμασιν ἐκεῖθεν ἐκλεγώμεθα θεραπείαν. μᾶλλον ἐμοῦ ταῦτα καὶ τούτων ἔτι πλείω οἴδας, πολλὰ ἀναγνούς καν τῇ ψυχῇ παρακαταθέμενος. χρῶ τῷ θησαυρῷ· μιμήθητι 25 ἀ τιμᾶς· ἔργασαι ἀπέρ θαυμάζεις. εἰ μὴ πάντα δυνήσῃ μηδ’ οὔτως εἰς αὔστηράν τε καὶ ἀκρατον ἀναγαγεῖν πολιτείαν, ἀλλ’ οὐκ ὀλίγον τοῦ παντὸς κατορθώσεις ἀρξάμενος. ἥμερον τὴν φύσιν τὸ τῶν ‘Ελλήνων ἔστι γένος, ἐπιμελητικὸν ἀρετῆς, μιμητικὸν τοῦ καλοῦ, φύσει γενναῖόν τε καὶ φιλότιμον, πρὸς πᾶσαν παιδείαν ἔτοιμόν τε καὶ πρόχειρον. ἀγαθοῦ μόνον δεῖ κορυφαίου καὶ διδασκάλου, οἵος αύτος εἰ, καὶ πρὸς πάντα εύθυνς εύπειθεῖς ἔψονται. εἰ τι γάρ ἐν τούτοις τὰ νῦν ἀμαρτάνουσι, διὰ τοῦτο σφάλλονται, διότι κοινόν ἔστι τὸ κακὸν καὶ ταῦτα παρὰ τῷ γένει τιμᾶται. ἀτε οὖν μεγαλόφρονες καὶ τιμῆς ὀρεγόμενοι ἐκείνοις σχολάζουσι μὴ βουλόμενοι, οἱ πλείους δέ γε καὶ μὴ δυνάμενοι, ἀ κακῶς μέν, τιμᾶται δὲ ὅμως, ὡς ἐὰν αύτοῖς, ἥτις ἡ ἀληθής ἔστι τιμή, ἐν 35 λόγῳ δειχθείη — ἵσασι γάρ φρονήσει κεκοσμημένοι — ἀλλ’ *(εἰ)* ἔργῳ φανείη, παρὰ πρώτων αὐτῶν τῶν κρατούντων μελετωμένη, ῥᾶστα πάντες ἀκολουθήσουσι. πολλοὺς γάρ ἐγὼ τῶν ἐν τέλει καὶ λόγου ἀξιομένους μὲν ἐφ’ οἵς πράττουσιν οἴδα καὶ σφᾶς μεμφομένους, διὰ δὲ τὴν κοινὴν ὅμως κακοπολιτείαν, ἀ μὴ σφόδρα βούλονται, πράττοντας.

1 νομοθέται Μ νομωθέτας L | 3 θεραπαινίδας Μ θεραπαινίδος L | 6 ἀνεῖλεν Μ ἀνεῖλον L | 10 διατεθρυμμένοι *scripsi sec.* L διατεθριψμένοι M | 21 ἀναγινώσκομεν *scripsi cum* L ἀναγινώσκωμεν M | 21 ἵνα M ἵνα L | 24 καν M καὶ L | χρῶ] Χρῶ L | 35 ἀλλ’ *(εἰ)* ἔργῳ] ἀλλ’ ἔργῳ M ἀλλ’ εἰ ἔργῳ L

13. Σὸν οὖν ἔστιν ἡγεμονικώτατε ἄνερ, κανόνας αὐτοῖς βίου καὶ στάθμην παραδόντα, τὴν εὔνομωτάτην Λακεδαιμονίων πολιτείαν ἐπανασώσασθαι. καὶ γάρ, εἰ μὴ φιλόσοφος γεγονὼς ἐβασίλευσας, ἀλλὰ βασιλεὺς ὁν ἐφιλοσόφεις τε καὶ φιλοσοφῶν οὐ πάντη. διὸ τὸ μὲν τοῖς πολεμικοῖς, τὸ δὲ τοῖς εἰρηνικοῖς ^{M 270^v καὶ πολιτικοῖς πολιτεύμασι, τὴν θρυλλουμένην ἔκείνην εὔδαιμονίαν ἀποδώσεις 5 ταῖς πόλεσι καὶ τὸ ἀτίδιον δνομά τε καὶ εὔκλειαν ἔξεις καὶ ζήσεις παρὰ τῇ μνήμῃ τῶν δψιγόνων ἀνθρώπων ἀθάνατος, οὐδὲ συναποθανεῖται σου τῷ σώματι ἡ φήμη τε καὶ τὸ δνομα ὡς τῶν πλείστων βασιλέων τε καὶ ἀρχόντων, ἀλλὰ τῇ νῦν εύφημίᾳ ἀνάλογον καὶ τὴν μετὰ θάνατον εὔκλειαν ἔξεις, ἢ παντὸς ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ πρότερα ποιεῖσθαι ἀνάγκη. τίνα γάρ οἶει περὶ 10 σοῦ τὰ νῦν λέγεσθαι καὶ τίνα περὶ σοῦ τοὺς ἀνθρώπους δοξάζειν; τοιαῦτα τῷ δντι καὶ τοσαῦτά εἰσιν, ὡς μεγάλης ἀγρυπνίας καὶ πόνων σοι δεῖν ταῖς αὐτῶν ὑπολήψεσιν ἀποδοῦναι τὰ ἔργα συμβαίνοντα, καὶ μάλιστα νῦν, δτε δυνάμεως καὶ τόπου ἐπικαίρου ἐπιλαβομένου σου οὐκ ἔτι ἐν ἐλπίσι τὰ σὰ ὡς καὶ πρότερον ἦσαν, ἀλλ’ ἥδη πάντες τὰ ἔργα ἐκδέχονται καὶ ταῖς αὐτῶν ἐλπίσιν ἀπαι- 15 τοῦσι τὰς πράξεις ἀναλογούσας. καίτοι τί μεῖζον ἂν ξησας ἐνταῦθα παρὰ Θεοῦ ἀγαθὸν ἢ τοιαῦτην περὶ σοῦ τῶν ἀνθρώπων φήμην κατασκευασθῆναι; τοῦτο γάρ σε ποθεῖγὸν τοῖς οἰκείοις, τοῦτο φοβερὸν πολεμίοις ἐργάσεται· τοῦτο τὰ ἡμῶν μὲν αὖξησει, ἐλαττώσει δὲ τὰ ἔχθρῶν· τοῦτό σε ἀμείωτον ἀνάγκη διατηρεῖν καὶ παντὶ τρόπῳ αὔξειν τε καὶ πολλαπλασιάζειν πειρᾶσθαι. δόξαις καὶ 20 ὑπολήψεσιν ὡς τὰ πολλὰ τὸ τῶν ἀνθρώπων ἀγεταῖ τε καὶ φέρεται γένος, καὶ ταῖς θαυμασταῖς ταύταις ἢ καταβαλλόμενοι καὶ πληττόμενοι τὴν ψυχὴν φήμαις οὐδ’ ἀντιβλέψαι τολμῶσιν, ἢ θαυμάζοντες, ὡς θεῖόν τινα καὶ ὑπὲρ ἀνθρωπον οἴονται τὸν περὶ οὐ ταῦτα λέγεται. δθεν πολέμιοί τε αὐτῷ ὑπεξίστανται πάντες, οἱ τε οἰκεῖοι μετ’ εύκοσμίας ἐν ἀπασιν εἴκουσιν. διὸ καὶ τῶν μὲν 25 νομοθετῶν οὐκ ὀλίγοι θεῶν δμιλίας καὶ συνουσίας, τῶν δὲ στρατηγῶν οἱ μάλιστα διαβόητοι συγγενείας αὐτῶν ἐαυτοῖς ὑπεκρίναντό τε καὶ διεφήμισαν, καὶ τούτοις οἱ μὲν τὴν ἡγεμονίαν, οἱ δὲ τὴν νομοθεσίαν ἐπλάτυνάν τε καὶ ἐβεβαίωσαν. ταύτην οὖν ἔκεινοι τὴν περὶ ἐαυτῶν δόξαν, καίτοι μὴ ἀληθῆ οὖσαν, συνέχειν τε καὶ αὔξειν πάντα μηχανώμενοι τρόπον, πειθέτωσαν καὶ σὲ τὴν 30 περὶ σοῦ δόξαν καὶ οὐ μεγάλην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ τῶν ἀνθρώπων ὑπόληψιν κραταιοῦν τε καὶ βεβαιοῦν καὶ πολλαπλασιάζειν πειρᾶσθαι, ὡς τούτου μεῖζον οὐκ ἂν πρὸς τὰ μέλλοντα ἐφόδιον ἔξοντα.}

14. Περὶ γε μὴν τὴν σῆς χώρας ἐπιμέλειάν τε καὶ τὴν τῶν καρπῶν φυλακὴν καὶ τῶν μὲν περιττῶν ἔξαγωγὴν καὶ διάθεσιν τῶν δ’ ἀναγκαίων τε καὶ 35 οὐ πάνυ ἀφθόνων συντήρησιν ἀντεισαγωγὴν τε τῶν ἐλλειπόντων, τὰ μάλιστα μὲν ἀναγκαιοτάτην οὖσαν, κακῶς δὲ καὶ αὐτὴν ἔχουσαν, φροντήσεις, ὡς οἶμαι, ἀξίως καὶ τὴν τοῦ σίτου μάλιστα κωλύσεις ἔξαγωγὴν· καὶ ἡ περὶ ταῦτα, ὡς οὐκ ὕφελεν, ἀνταξία τηρεῖται, ἢ πεινῶσι μὲν οἱ ἡμέτεροι, ἐμπιπλῶνται δὲ οἱ ἀλλότριοι, ταύτην ὡς βλαβερὰν διαλύσεις. καὶ τοῦτο γάρ οὐδεμίᾳ ἔστιν οὕτω 40 σμικρὰ πόλις ἐν Ἰταλίᾳ, οὐδεὶς οὕτως ἀσθενής ἀρχων καὶ ταπεινός, ὡς μὴ

φυλάττειν ἐν τῇ ἴδιᾳ ἀρχῇ δεῆσαν. καίτοι τί λέγω τὸν σῖτον οὕτως ἀναγκαιότατον δηντα, καὶ οὖς δηνεύ ζῆν οὐκ ἔστι; τὰς τέχνας αὐτάς, καὶ τούτων οὐ τὰς πρὸς τάναγκαῖα, πρὸς δὲ διαγωγὴν ἡ χρηματισμὸν μόνον φερούσας ὄρῶμεν μετὰ πόσης ἐπιμελείας παραφυλάττουσιν ἔκαστοι καὶ ὥστε μὴ ἑτέροις διαδοθῆναι οὐδέν, δτι οὐ μηχανῶνται. ἡμεῖς δὲ αὐτοὶ ἐνίστε λιμώττοντες τὸν σῖτον τῷ βουλομένῳ παντὶ συγχωροῦμεν ἀλογίστως ἔξαγειν.

Ἐπὶ τούτοις καὶ τὸ χρῆμα τῶν λόγων, φ μόνῳ τῶν θηρίων δηνθρωπος 15. διαφέρει καὶ τῶν βαρβάρων "Ελληνες δακρίνονται, ἐν οἷς ποτε τὸ ἡμέτερον ἡχμακε γένος, καὶ δην πᾶσα ἐπιστήμῃ καὶ γνῶσις καὶ τέχνῃ ἐβλάστησέ τε καὶ 10 ἡνθησεν, ἀποδώσεις αὔθις τῷ γένει, θειότατε δέσποτα, καὶ οὐκ ἀνέξη τοσαύτῃ ἀλογίᾳ συνέχεσθαι, ὡς ἀπαιδεύτους καὶ ἀμαθεῖς παρὰ τοῖς ἄλλοις νομίζεσθαι, καὶ ταῦτα τοῖς παρ' ἡμῶν πάντα παραλαβοῦσιν, καὶ διδασκάλων μὲν ἐκείνους οἵεσθαι χῶραν, ἡμῶν δὲ μαθητῶν δεῖν ἐπέχειν, κάκείνους μὲν ἐκ τοῦ ὑπερέχοντος ὥσπερ νομοθετεῖν, ἡμᾶς δὲ αἷς ἀνδράποδα ἐπεσθαι, καὶ ταῦτα οὐκ 15 ἀρχηγοὺς μόνον καὶ εὑρετάς, ἀλλ' ἡδη καὶ τελειωτὰς πάσης σοφίας γεγενημένους, μάρτυσιν αὐτοῖς τούτοις τοῖς νῦν κατεπαιρομένοις ἡμῶν. μικροῖς τόνοις, οὐ πολλοῖς ἀναλώμασιν ἀπολωλότας ἀνακαλέσῃ τοὺς λόγους, τὴν σοφίαν ἐπανασώσῃ τῷ γένει· μεγάλης γάρ εὐφυΐας, δξείας εἰσὶν ἔτι καὶ νῦν διανοίας οἱ ἡμέτεροι ιέοι, ὥστε, εἰ κατὰ τρόπον διδάσκοιντο, μεγάλη ἐλπὶς αὐτοὺς ἐν βραχεῖ M 271 20 ἐπιδώσειν εἰς μέγα σοφίας. διδάσκοιντο δ' ἀν ὡς δεῖ, εἰ τούς τε παρὰ Λατίνοις τῶν ἡμετέρων δεδιδαγμένους διδασκάλους τις αὐτοῖς ἐπιστήσειεν — εἰσὶ δ' οὐτοὶ πολλοί τε καὶ καλοὶ νεανίαι — ἄλλους τε ἐπίτηδες εἰς Ἰταλίαν πέμψας διδάξαιτο, εἴτα ἐπανελθόντων εἰς τὴν πατρίδα, δι' αὐτῶν καὶ τοὺς ἄλλους παιδεύσειεν. παρὰ γάρ Λατίνων τὴν ποτε φεῦ ἡμετέραν παραλαβόντες σοφίαν 25 ἡ καὶ ληψόμενοι, καὶ οὕτω παραλαβόντες, ὡς αὐτοὶ ποτε οἱ ἡμέτεροι αὐτὴν παρεδίδουν, ἵκανοί εἰσι καὶ ἄλλους διδάξαι καὶ ὅμοίους ἀποτελέσαι, ὥστ' οὐκ ἐν πολλῷ τοὺς παραδόντας νικῆσαι. οὐ δεῖ δ' αἰσχύνη τὴν τοῦ καλοῦ τούτου θήραν ἀπολιπεῖν, ἐπεί, εἰ καὶ Λατίνοι ἡσχύνθησαν παρ' Ἐλλήνων δὲ μὴ αὐτοὶ εἶχον παραλαβεῖν, οὐκ ἀν εἰς τόδε σοφίας προήχθησαν. ἡμεῖς δὲ οὐδὲ ἀλλότριόν τι ληψόμεθα, ἀλλὰ τὰ αὐτῶν παρὰ τῶν διφειλόντων ἀποληψόμεθα· διφείλουσι γάρ δηντος τοῦ ἀπαιτοῦντος ἀποδοῦνται, δὲ μὴ ἀπέλαβον, ἀλλὰ ἔλαβον.

Οὐκ ἀδηλον δὲ ὡς τῶν λόγων ἐπανασταθέντων ἡμῖν καὶ αἱ ἐντεῦθεν 16. βλαστίσασαι τέχναι καὶ δσαι πρός τε τὸ ζῆν, πρός τε φυλακὴν ἡ ἀμυναν ἀναγκαῖαι, δσαι πρὸς τῆς σοφίας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ διαβοητῶν γενομένων ἡμετέρων 35 τε καὶ Ἐλλήνων εὑρεθεῖσαι ἡμῖν παρεδόθησαν, αὔθις ἐπανελεύσονται πρὸς ἡμᾶς ἀμα μετὰ σοφίας, ὥσπερ ἀφ' ἡμῶν ἀπολομένη συναπώλοντο τῇ σοφίᾳ. δην ὅμως οὐκ δλίγαι παρὰ Λατίνοις ἔτι καὶ νῦν σώζονται.

Ἐπεὶ μέντοι κεχώρισται τῆς αἰσθήσεως ὁ λόγος καὶ ἡ ἀπὸ τῶν νοητῶν 17. ἐπὶ τὰ σωματικὰ τροπὴ τῶν τεχνῶν οὕτω διώκισται, ὡς διακεκριμένας δοκεῖν 40 ἀπ' ἀλλήλων, καὶ πολλοὺς τῶν λόγων ἐπιστήμονας δηντας οὐδὲν εἰδέναι τῆς πράξεως, τοὺς δὲ πράττειν εἰδότας καὶ κατὰ λόγον ποιοῦντας ἀγνοεῖν δηνως

τὸν λόγον, καλὸν ἀν εἴη καὶ τούτων ποιήσασθαι λόγον καὶ τινα ἔκλεξάμενον νέους εἰς Ἰταλίαν πέμψαι τῶν τεχνῶν μαθησομένους τὰς ἀναγκαίας. ἐπεὶ διὰ λόγου μὲν πρὸς ταῦτα ἐλθεῖν τῶν σπανιωτάτων τε καὶ μοναδικῶν, δι’ αἰσθῆσεως δέ γε καὶ πράξεως ῥᾶστά τε καὶ οὐ πολλῷ χρόνῳ ἔστιν αὐτὰς διδαχθῆναι.

18. Αὐτίκα τὴν ὁργανικήν τε καὶ μηχανικήν, ἢ βάρη τε ἔλκεται καὶ καταφερο- 5 μένα ῥᾶστα πλήρττει τε καὶ λεαίνει τὰ τούτων δεδμενα, ξύλα πρίζεται αὐτομάτως, μύλωνες τάχιστά τε καὶ ώς ἔνεστιν δέντατα κινοῦνται, οἵ τε φυσητῆρες τῶν ἐν χωνείαις καὶ διακρίσει τῶν μετάλλων ἀσκοὶ ἐντεινόμενοί τε καὶ ἀνιέμενοι, μηδεμιᾶς χειρὸς ὑπουργούσης, τὰ μέταλλα τῆς ἐνούσης μοχθηρᾶς τε καὶ γεώδους διακρίνουσιν ὅλης· τὴν τε ποίησιν τοῦ σιδήρου, οὕτω μὲν οὖσαν 10 χρήσιμον, οὕτω δὲ ἀναγκαίαν ἀνθρώποις, ώς δὲν αὐτοῦ μὴ τὰ πολεμικά, μὴ τὰ εἰρηνικά τε καὶ πολιτικὰ δύνασθαι καλῶς ἔχειν, ἐνταῦθα τις ἀν εὔχερῶς καταμάθοι. ἤκουον δὲ καὶ τὴν Πελοπόννησον, καὶ μάλιστα τὰ περὶ τὴν Σπάρτην αὐτὴν εἶναι πλήρη μετάλλων σιδήρου, τούτου δὲ μόνου τῶν ἀναγκαίων αὐτὴν εἶδος φερομένην καὶ χρήζειν ἐτέρωθεν. τὴν γε μὴν τῶν ὅπλων κατα- 15 σκευὴν τε καὶ ποίησιν, τῶν τε φυλακτικῶν, τῶν τε ἀμυντηρίων, δὲν δένει οὐκ ἀν τὰ πολεμικὰ καλῶς γίγνοιντο, καλῶς ποιήσεις σαυτῷ καὶ τοῖς "Ἐλλησι περιποιησάμενος, καὶ μάλιστα εἰ σιδήρου μέταλλα ἐν τῇ χώρᾳ ἔχεις καὶ τοὺς τοῦτο ἔργασομένους προσκτήσῃ.

19. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ναυπηγικήν, δση τε περὶ τὰς μακρὰς καὶ τριήρεις, 20 δση τε περὶ τὰς φορτηγούς καὶ στρογγύλους καταγίνεται νῆας, δὲν πλείστην ἐν Πελοποννήσῳ καὶ καλλίστην ἔχετε ὅλην, ώς τὰ μέγιστα ὡφελήσουσαν, οὐκ ἀπεικότως περὶ πλείστου ἡγήσῃ.

20. Ταύτας τέτταρας τέχνας, ἄριστε δέσποτα, μηχανικήν, σιδηροποιητικήν, ὅπλοιοποιητικήν καὶ ναυπηγικήν, ώς ἀναγκαίας τε καὶ χρησίμους τοῖς εὗ 25 ζῆν ἐθέλουσιν, διὰ τεττάρων ἢ δικτὼ νέων ἐνταῦθα μετὰ τοῦ προσήκοντος τρόπου καὶ ώς ἀν μὴ πολλοῖς εἶεν καταφανεῖς παραγενομένων ἐς Ἐλλάδος M 271^ν μεταγαγεῖν δυνηθῆση καὶ δικαιώσεις τοῖς ἡμετέροις. εἰσὶ μέντοι καὶ ἀλλαι τέτταρες ἀξίαι λόγου, ἢ τοῦ ὅλου, ἢ τῶν σηρικῶν, ἢ τῶν ἐξ ἐρίου ποίησις ἴματίων καὶ προσέτι ἢ τούτων ἀμφοτέρων βάφη, περὶ δὲν ὅμως, ώς οὐ πρὸς 30 ἀνάγκην, ἀλλὰ πρὸς τρυφὴν καὶ διαγωγὴν μᾶλλον ἀνθρώποις ἔξευρημένων, οὐ πολὺν λόγον ποιοῦμαι πρὸ τοῦ τῶν ἀναγκαίων τυχεῖν. ἵκανῶς ἔξει τὰ νῦν. ἐκείνας τὰς τέτταρας κτήσασθαι, περὶ δὲν σφόδρα σου δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, τὸ πρέποντα λόγον ποιήσασθαι. ἀνερεύνησας τοίνυν καὶ πρῶτον καὶ ἀκριβῶς ἔξετάσας, εἴπερ ἔστιν ἀληθές, ὅπερ ἤκουσα πολλάκις, σιδήρου μέταλλα περὶ τὴν Σπάρτην 35 καὶ τὸ Ταύγετον εύρισκεσθαι, δίδαξαι τὴν αὐτοῦ ποίησιν τοὺς ἰδίους, πρὸς Θεοῦ καὶ τῆς σῆς βασιλείας, νέους τινὰς μήτε παρηκμακότας μήτε σφόδρα ἀπαλούς, ἀλλὰ μέσους τινάς, οἱ καὶ τὴν γλῶτταν μαθήσονται ώς συνεῖναι τῶν λεγομένων, ἐνταῦθα ἔξαποστείλας, πρὸς δὲν ὅλιγον καὶ ἢ ἐμὴ παρουσία ἐνταῦθα συνοίσει.

1 τινα M τινας L | ἔκλεξάμενον M ἔκλεξάμενος L | 5 ἢ M ἢ L | 6 πρίζεται M πρίζονται L | 8 τῶν μετάλλων M <τῶν> μετάλλων L | 10 γεώδους M βεούσης L | 19 τοῦτο M τοῦτον L | 21 στρογγύλους M στρογγύλας L | 28 δικαιώσεις M διαδώσεις L

Ταῦτα μακρότερα μὲν ἡ κατ' ἐπιστολὴν εἴρηται, ἐπέκεινα δὲ Ἰσως καὶ 21. παρὰ τὸ καθῆκον ἡμῖν, ὡστε καὶ δέδια, μὴ γέλωτα προσοφλήσω. ἀλλὰ τούτου πρῶτα μὲν τὴν σαυτοῦ φιλανθρωπίαν, ἡ πεποιθὼς οὖτω τοὺς λόγους ἐμήκυνα, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν ἐμὴν περὶ τὸ γένος διαίθεσιν, δι’ ᾧ πάντων μὲν 5 ἀνθρώπων ἐβουλόμην αὐτὸν βασιλεύειν, πάντων δὲ πάσαις ἀρεταῖς ὑπερέχειν, αἰτίαν ἥγοϋ. ἀλλως τε πολλῶν αὐτῷ καὶ σοὶ ὁφειλέτης ὑπάρχων, ἔπει μὴ παρὼν ἀλλως ὑμῖν ὑπουργεῖν καὶ διακονεῖν ἔχω τὰ δυνατά, καίτοι μηδὲ ἐνταῦθα ὑμῖν, εἰρήσθω δὲ σὺν Θεῷ ἄχρηστος ὅν τὴν ὑπάρξας, οἵς δύναμις δύναμαι λόγοις καὶ συμβουλαῖς, ἔκτινω τι τοῦ χρέους, ὡς ἀν πλεῖστα δύναμαι, καὶ 10 μάλιστα εἰδῶς ἔκεινα λέγειν, & ἐκ μακροῦ αὐτὸς διανοῇ καὶ διανοούμενος τελέσεις ποτέ, καὶ τελέσας ἀρίστην τε καὶ ἀκαταγώνιστον ἀπεργάση σὺν Θεῷ πολιτείαν. δτι μὲν γάρ τῶν προειρημένων γενομένων ἀπάντων εὔδαιμονέστατος ἡμῖν βίος ὑπάρξει, οὐδεὶς ἀμφιβάλλει· δτι δὲ καὶ αὐτὸς ταῦτα ἔγκρίνεις καὶ πολλάκις ἀνελογίσω καὶ ἡδιστα ἀν πράξειας καιροῦ λαβόμενος, οὐδεὶς ἀγνοεῖ 15 τῶν εἰδότων σου τὰ φρονήματα. λείπεται τοίνυν ἡμᾶς μὲν μακρὰν ἐκ Θεοῦ σοι ζωὴν καὶ δύναμιν εὔχεσθαι, ἡ δυνηθῆση τελέσαι σου τὰ νοήματα, σὲ δ' ἔκεινον ἐπικαλεσάμενον παραστάτην πρὸς ἔργα χωρῆσαι, μηδὲν ταπεινὸν φρονοῦντα ἢ λογιζόμενον· δς σοι παρείη συνεργός, βοηθός καὶ συνέριθος καὶ μέγαν σε βασιλέα ἐπὶ γῆς καταστήσας, μετέπειτα καὶ τῆς ἑαυτοῦ μεταδοίη 20 δόξης τε καὶ λαμπρότητος.

**14. Bessarion Cardinalis
Capitulo, Canonici et Capellanis
Ecclesiae Duodecim Apostolorum de Urbe.**

Quoniam effrenata hominum cupiditas et noxius appetitus semper 25 ad malum sua labilitate declinans, nisi sub iuris et rationis regula limitetur, prava quadam abusione et corruptela bene beateque vivendi iustum ordinem corrumpit, sicque passim divina pariter et humana instituta aequissima depereunt, idcirco volentes ad honorem et laudem altissimi omnium creatoris, apostolorum quoque Philippi et Jacobi, 30 quorum corpora in eadem ecclesia recondita sunt, et aliorum apostolorum, sub quorum nominibus dicta ecclesia consecrata est, proque am-

21 Suprascriptio: Bessarion, miseratione divina SS. XII Apostolorum de Urbe presbyter cardinalis, dilectis nobis in Christo capitulo, canonici et capellanis dictae ecclesiae salutem in Deo sempiternam.

Ep. 14. Mit diesem Schreiben ließ Bessarion dem Kapitel von XII Apostoli bald nach dessen Neuordnung durch Eugen IV am 19. Februar 1444 die neuen Statuten zugehen. Vgl. Band I 249 f.

Ausgabe nach dem Original im Archiv von XII Apostoli bei A. Bandini, *Vita et Rebus gestis Bessarionis Cardinalis Nicaeni Commentarius. Romae 1777. Appendix II p. 118* (fehlerhaft nachgedruckt bei Migne PG 161, Col. LXIV). Die Statuten ebenda p. 118—125 (Migne l. c. LXV—LXX).

Mohler, Kardinal Bessarion. III.